HET VERZET IN GENT TIJDENS DE BEZETTING IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

- Bruno De Wever en Karolien Steen -

In het jubileumnummer van dit tijdschrift betoogde Marnix Beyen dat voor de historiografie van de Tweede Wereldoorlog historische basisvragen als 'wie', 'wat', 'waar', 'wanneer' en 'waarom' nog steeds van belang zijn onder meer omwille van het grote maatschappelijke belang van deze geschiedenis[1]. Dat is a fortiori het geval voor de geschiedenis van het verzet die tot vandaag onderbelicht blijft in de Vlaamse academische historiografie. Dit artikel wil een antwoord geven op de hierboven geformuleerde vragen voor de geschiedenis van het verzet in de Gentse regio. Het legt enerzijds de klemtoon op het sociale profiel van de leden van het verzet en anderzijds op het verloop van de gebeurtenissen. Het sociale profiel van de Gentse verzetsleden biedt een antwoord op de vraag wie zich engageerde. De lokale invalshoek laat toe om na te gaan waar en wanneer er in Gent verzetsdaden werden gepleegd en wat ze concreet inhielden. De 'waarom'-vraag kan daarmee maar gedeeltelijk worden beantwoord. De lokale invalshoek beperkt onvermijdelijk de blik. Een vergelijking met andere lokale casussen maakt het in principe mogelijk Gentse specificiteiten te onderscheiden van algemene patronen. Waar mogelijk werd dit vergelijkend perspectief ingenomen, maar de status quaestionis is voorlopig niet ver genoeg gevorderd om grote verklarende uitspraken te doen. Het artikel steunt op het proefschrift van Karolien Steen, De schemerzone van een stad in oorlog. De evolutie van het verzet in Gent (1940-1944). Van ongestructureerde initiatieven tot georganiseerde verzetsbewegingen, doctoraatsverhandeling, UGent, 2007, en op literatuur die na 2007 verscheen.

I. Radiografie van het Gentse verzet

Afbakening

Gent is en was ook tijdens de Tweede Wereldoorlog de tweede grootste stad van Vlaanderen. Het Gentse verzet afbakenen is complexer dan op het eerste gezicht lijkt. Ten eerste ontwikkelden verzetsorganisaties zich grotendeels los van de administratieve grenzen. Ten tweede speelden personen van buiten Gent een rol in het Gentse verzet via bijvoorbeeld hun Gentse werkvloer of omdat ze door verzetsorganisaties naar Gent werden uitgestuurd. Ten derde waren Gentenaars betrokken bij verzetsactiviteiten buiten Gent. Onderhavig onderzoek handelt over het verzet in Gent en niet over Gentenaars in het verzet. Gent fuseerde op last van de bezetter op 15 mei 1942 met 15 omliggende gemeenten. Van dit zogeheten Groot-Gent wordt naast de stad Gent het verzet in Sint-Amandsberg, Mariakerke, Ledeberg en Gentbrugge in dit onderzoek betrokken omdat het in belangrijke mate vervlochten was met het verzet in de kernstad. Voor de helderheid noemen we dit gebied in het vervolg van dit artikel eenvoudig Gent.

Het verzet afbakenen is nog om een andere reden complex. De grens tussen verzet en niet-verzet is niet scherp te trekken. Het verzet kon maar functioneren in de context van wat de Nederlandse socioloog A.A. Klumper een 'behulpzaam publiek' noemt, waarin naar het woord van de Franse verzetshistoricus Jacques Sémelin 'réseaux de complicité' actief waren die het verzet actief ondersteunden[2]. De afbakening van het verzet is ook afhankelijk van de heuristische limieten. Omdat om evidente reden het verzet weinig eigentijds bronnenmateriaal genereerde, is de historicus hoofdzakelijk aangewezen op naoorlogse bronnen die tot stand kwamen door de procedures voor erkenning van het verzet. In België werden na de oorlog vier vormen van verzet onderscheiden: gewapend verzet, inlichtings- en actiediensten (IAD), burgerlijk verzet en sluikpers.

De naoorlogse bronnen die in het kader van het toekennen van de statuten van nationale erkentelijkheid ontstonden, zitten vol heuristische valkuilen. Eén van de problemen is dat vele aanvragers van een statuut die om administratieve of principiële redenen geen erkenning kregen, wel degelijk daden van verzet gesteld hebben. Zij worden in dit onderzoek in de verzetspopulatie opgenomen. Zo bekeken stelden ca. 2.500 personen Gent een daad van verzet[3]. Zonder twijfel is er ook nog een *'dark number'* van Gentse burgers die de bezetter dwarsboomden maar waarvan de daden nooit bekend geraakten of die niet in de archieven belandden. Zo werd slechts een fractie van de Gentenaars die Joden verborgen als burgerlijk weerstander erkend (zie verder). Anderzijds zijn er – vooral bij het gewapende verzet – erkenningen gebeurd zonder grond, maar waarvan de historicus nog onmogelijk de ware toedracht kan achterhalen.

In het eerste deel van dit artikel wordt een sociologisch portret getekend van de Gentse verzetspopulatie[4]. Uiteraard bestond de gemiddelde verzetsman/-vrouw niet. De gemiddelden zijn maar relevant in vergelijking met andere casussen om

1. Marnix Beyen, "Een stap terug voor het te laat is. Bekentenissen van een halfslachtige Tweede Wereldoorlog historicus", in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 49 2/3, 2019, p. 202-209.
2. A.A. Klumper, *Sociale verdediging en Nederlands verzet 1940-1945. Ideëel concept getoetst aan historische werkelijkheid*, Tilburg, 1983, p. 346 en 370; Jacques Semelin, *Sans armes face à Hitler. La résistance civile en Europe 1939-1943*, Paris, 1989, p. 58-60.
3. Dit aantal is gebaseerd op een prosopografisch onderzoek op basis van de erkenningdossiers, archieven van de diverse verzetsbewegingen en andere relevante archieven. De persoonsgegevens zijn samengebracht in een databank (Evdok Karolien Steen) en van een selectie van 270 werd een biografisch repertorium gemaakt: Karolien Steen, *De schemerzone …*, p. 646-739. Of verzetsdaden al dan niet erkend werden was geen criterium voor selectie, wel of de persoon effectief verzetsdaden heeft gesteld. Dit resulteert in een historisch correcter beeld maar bemoeilijkt de vergelijking met onderzoeken die uitsluitend de officiële erkenningen in rekening brengen.
4. Voor een uitgebreide statistische analyse zie Karolien Steen, *De schemerzone …*, p. 515-643. In de Gentse verzetspopulatie zit een kleine groep niet-Gentenaars die bij een vergelijking met de Gentse bevolking een lichte statistische vertekening veroorzaken.

zo eventueel Gentse specificiteiten op het spoor te komen. Vergelijken is allesbehalve evident omdat in het beschikbare lokale onderzoek over het verzet met een sociologische insteek niet altijd op een gelijkvormige wijze wordt geteld[5]. Waar het relevant is, wordt vergeleken met de volledige Gentse bevolking op basis van de volkstelling van 1947[6].

Aandeel in de bevolking

Gent zoals hierboven afgebakend telde 222.079 inwoners. Ca. 1 % van deze bevolking stelde een daad van verzet of 1,5 % van de 16 tot 65-jarigen, de leeftijdscohorte waaruit het overgrote deel van het verzet kwam. Daarmee scoorde Gent onder het nationale gemiddelde dat geraamd wordt op 2 à 3 % van de 16 tot 65 jarigen[7]. Maar het scoort hoger dan het Vlaamse gemiddelde van 0,7 à 1 %. Of dat een aanduiding is dat het verzet in Vlaanderen meer aanwezig is in steden moet verder onderzoek uitwijzen.

De genderverhouding was 86 % mannen versus 14 % vrouwen, wat overeenstemt met de nationale verhoudingen, al is het aandeel vrouwen vrijwel zeker onderschat omdat ze minder de noodzaak voelden zich te laten erkennen[8]. De gemiddelde leeftijd daalde van bijna 40 jaar in 1940 tot 34 jaar in 1944. Gewapende weerstanders waren 3 à 4 jaar jonger dan hun collega's van andere verzetstypes. De gemiddelde leeftijd van de leden van de verschillende Gentse verzetsorganisaties schommelt tussen 30,7 en 37,5 jaar. Vrouwen waren gemiddeld ouder dan mannen, behalve bij de IAD waar veel jonge koeriersters actief waren[9].

Ca. 2/3 van de Gentse verzetslieden was gehuwd, maar de helft van de gewapende weerstanders was ongehuwd. Dat spoort met de lagere gemiddelde leeftijd van deze vorm van verzet waarin vooral jonge mannen en vrouwen betrokken waren.

58 % van de Gentse verzetslieden was betrokken bij verschillende vormen van verzet, zij het niet altijd gelijktijdig. De combinatie met gewapend verzet kwam het meest voor. Een op de twee Gentse verzetslieden (51 %) was betrokken bij het gewapende verzet, terwijl de andere helft ongeveer gelijk verdeeld is over de andere vormen: IAD (18 %) burgerlijk verzet (17 %) en sluikpers (14 %). Deze verhoudingen wijken af van de nationale cijfers met een verdeling van 77 %-10 %-6 %-7 %[10]. Uit lokale studies blijkt dat de verhouding tussen de verzetscategorieën sterk kan afwijken. Het beduidend kleiner aandeel van het Gentse gewapende verzet spoort met het relatief lage aantal aanslagen en sabotagedaden per 10.000 inwoners voor het gerechtelijk arrondissement Gent-Eeklo. Met 0,8 % is dat het op twee na laagste aantal van alle arrondissementen. In Tongeren, het arrondissement in Vlaanderen met het

5. Voor bibliografische referenties van dit onderzoek dat vele tientallen ongepubliceerde scriptie betreft en een beperkter aantal publicaties verwijzen we naar de bibliografie van Karolien Steen, *De schemerzone …*, p. 793-817. Voor recentere gepubliceerde boeken en artikel zie Fabrice Maerten, *Het verzet in België (1940-1944). Selectieve bibliografie*, 2020: https://www.cegesoma.be/nl/publication/het-verzet-belgi%C3%AB-1940-1944-selectieve-bibliografie (geraadpleegd op 1 oktober 2020).
6. Algemene Volks-, Nijverheids- en Handelstelling op 31 december 1947. Brussel, 1951. Geraadpleegd in de databank LOKSTAT, Queteletcentrum, UGent. Met dank aan Sven Vrielinck.
7. Fabrice Maerten (ed.), *Was opa een held. Speuren naar mannen en vrouwen in het verzet tijdens WOII*, Tielt, 2020, p. 67-72. Tenzij anders vermeld, komen de nationale gemiddelden uit deze bron. De vergelijking wordt soms bemoeilijkt doordat de teleenheden niet helemaal overeenkomen. Zo hanteert Maerten qua leeftijd bijvoorbeeld een categorie tot 65 jaar, terwijl onze categorie 64 jaar als grens hanteert conform de hogervermelde bevolkingstelling.
8. Fabrice Maerten (ed.), *Was opa …*, p. 67.
9. Deze cijfers bevestigen eerder onderzoek: o.m. Fabrice Maerten, *Du murmure au grondement. La Résistance politique et idéologique dans la province de Hainaut pendant la Seconde Guerre mondiale (mai 1940-septembre 1944)*, Mons, 1999, p. 789 en andere lokale studies, o.m. een dertigtal masterscripties. Voor meer informatie zie Karolien Steen, *De schemerzone …*, p. 527-529.
10. Cijfers vermeld in Etienne Verhoeyen, *België bezet, 1940-1944. Een synthese*, Brussel, 1993, p. 254. De aantallen worden bevestigd in recentere literatuur, al zijn er soms wel wat kleinere verschillen die weinig invloed hebben op de verhoudingen: zie o.m. Fabrice Maerten (ed.), *Was opa …*, p. 89-94.

hoogste aantal, ging het om 6 %[11]. Maar het verzet mag niet uitsluitend gemeten worden aan het aantal aanslagen. Het belangrijke aandeel niet-gewapend verzet is kenmerkend voor Gent. Of dat ook voor andere steden geldt, moet verder onderzoek uitwijzen. Niet-gewapend verzet werd minder gemakkelijk erkend na de oorlog. Ook het hoge aandeel IAD, algemeen beschouwd als de elite van het verzet, is opvallend in de Gentse cijfers, al blijft het aantal Gentse IAD relatief gezien laag in vergelijking met andere plaatsen

Het is genoegzaam bekend dat de verzetsstatuten en het aantal Belgen dat ze verwierf in de eerste plaats de naoorlogse strijd voor erkenning reflecteert. De realiteit tijdens de bezetting was veel complexer. Velen waren betrokken bij verschillende vormen van verzet en omdat de erkenning voor gewapend verzet veruit het gemakkelijkst werd toegekend, kozen velen voor de aanvraag van dat statuut terwijl ze in realiteit vormen van burgerlijk verzet hadden gesteld, zoals het onderdak en hulp verschaffen aan onderduikers, het ter beschikking stellen van vergaderruimten, geld en voedsel voor het verzet, het overbrengen van berichten als koerier, sabotagedaden op het werk, het verschaffen van valse papieren enz. Ca. de helft van de Gentse verzetslui was betrokken bij meerdere vormen van verzet waarbij meestal gewapende weerstand gecombineerd werd met een van de andere vormen. 2,5 % van de verzetspopulatie was betrokken bij iedere vorm van verzet.

Rekruteringsnetwerken

Voor ca. de helft van het Gentse verzet kon worden achterhaald langs welke netwerken of milieus ze werden gerekruteerd. De helft van de Gentse verzetsmannen en -vrouwen geraakten betrokken bij het verzet via hun familie (24 %) of hun werk (24 %). Een op vijf werd door het uitoefenen van verzetsactiviteiten gerekruteerd door een ander verzetsnetwerk. Het duidt op de vervlechting van het Gentse verzet en op een structurele zwakte ten aanzien van de Duitse repressie. Als een verzetsnetwerk werd opgerold, leidde dit vaak tot arrestaties in andere netwerken. De geschiedenis van het Gentse verzet werd er door getekend. 17 % van het Gentse verzet werd gerekruteerd via politieke netwerken, vooral communisten en liberalen. 5 % via medestudenten waarbij de aanwezigheid van de Gentse universiteit belangrijk is en 3 % door vrienden. Andere rekruteringsnetwerken zoals buren, leger, socio-culturele en sportverenigingen en scholen beperken zich tot minder dan 2 % elk.

80 % van de Gentse verzetspopulatie was in Oost-Vlaanderen geboren en bijna 98 % woonde ook in de provincie tijdens de oorlog, van wie 95 % in Gent zelf. Van de niet Oost-Vlamingen zijn de Antwerpenaars met 0,7 % de grootste groep. Het gaat hier voornamelijk om leden van het Onafhankelijkheidsfront (OF) en de Kommunistische Partij van België (KPB) die als instructeurs naar Gent werden gestuurd. Bijna de helft van hen was van Joodse origine en geboren in het buitenland. Het totaal aantal verzetslieden van vreemde origine bedroeg 4 %. Ongeveer de helft daarvan had niet de Belgische nationaliteit. Het waren grotendeels Fransen, Nederlanders of Poolse Joden.

Het is algemeen bekend dat het verzet relatief sterker was in Franstalig België en dat ook in Vlaanderen het aandeel van Franstaligen in het verzet onevenredig groot was. Voor wat dat laatste betreft, is omzichtigheid geboden omdat veel van de erkenningsdossiers in het Frans zijn opgesteld zonder dat het vaststaat – -of integendeel eerder waarschijnlijk is – dat de betrokkenen Nederlandstalig waren. Voor bijna 40 % van de Gentse erkenningsdossiers kan de moedertaal van de aanvragers tot erkenning niet worden vastgesteld. Van de overige aanvragers is 73 % Nederlandstalig, 13 % Franstalig en 14 % tweetalig. Voor de Gentse bevolking was dat respectievelijk 65 %, 2 % en 33 %. Zeer waarschijnlijk zit het hoge aantal tweetaligen – van wie 83 % aangaf meestal

11. Karolien Steen en Jan Laplasse, "Het verzet gewogen. Een kwantitatieve analyse van politieke aanslagen en sabotages in België, 1940-1944", in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis,* nr. 15, 2005, p. 251.

Nederlands te spreken – verspreid over de andere taalcategorieën van de Gentse verzetspopulatie. Feit is dat het Gentse verzet een onevenredig groot aantal Franstaligen telde, niet alleen ten opzichte van de Gentse bevolking maar ook van het verzet in Vlaanderen. Dat vooral de IAD veel Franstaligen leden (28%) en tweetaligen (19%) telde, is geen verrassing. Bijna 80% van alle Belgische agenten van de IAD was Franstalig[12]. In de andere verzetsvormen is het aandeel Franstaligen met 8 à 9% ongeveer gelijk. Idem voor het aandeel tweetaligen dat varieert van 12 tot 16%. Vooral in de eerste jaren van de bezetting was het aandeel van Franstaligen groot. 43% van alle Franstalige verzetslieden engageerde zich in 1940 en 1941. Franstaligen en tweetaligen bekleedden ook verhoudingsgewijs meer leidinggevende functies en oefenden ook meer leidinggevende beroepen uit.

Beroep

Beroepsactiviteiten zijn een relevant criterium in het bepalen van het sociaal profiel van het verzet. Hierboven bleek reeds dat een kwart van de Gentse verzetspopulatie via zijn werk betrokken geraakte bij het verzet. Daar vond men collega's die men voldoende vertrouwde. De werkvloer is ook relevant voor een functionele rekrutering van het verzet[13]. Voor het vervalsen van documenten zijn bijvoorbeeld drukkers en grafici van doen, voor het ontvreemden van documenten en informatie ambtenaren, voor het vervaardigen van explosieven chemici, voor het laten onderduiken van Joodse kinderen bestuurders van weeshuizen enz. Zo komen welbepaalde beroepen in beeld. Verder worden sommige beroepen meer dan andere geconfronteerd met de druk om mee te werken met de bezetter en/of infiltratie van collaborateurs en dus met de kwestie zich daartegen te verzetten of niet. Met name gold dit voor vele ambtenaren, politiemensen en gerechtsdienaars[14].

Op het bepalen van het beroepsprofiel van de Gentse verzetspopulatie zit veel ruis omdat de vermeldingen in de beschikbare bronnen vaak ontbreken of weinig precies zijn. Van meer dan 40% kon het beroep tijdens de oorlog niet achterhaald worden. Bovendien veranderen mensen uiteraard van job waardoor het opgegeven beroep na de oorlog niet altijd dat van tijdens de bezetting is.

Ondanks deze heuristische obstakels zijn er toch enkele opvallende vaststellingen. Zo oefende 41% het beroep van bediende of ambtenaar uit in de ruime zin, een duidelijke oververtegenwoordiging aangezien slechts 10% van de Gentse bevolking dit beroepsprofiel had. Binnen deze categorie was 8% politieman of rijkswachter, 2% magistraat en 3% onderwijzend personeel. Vermeldenswaard is dat 7% vóór de bezetting beroepsmilitair was van wie niet weinigen tijdens de bezetting een bediendefunctie opnamen, mede doordat de Vlaamse en dus ook Gentse krijgsgevangenen grotendeels werden vrijgelaten. Van elke vorm van verzet maakte bedienden ca. 1/3 van de verzetspopulatie uit.

Het aandeel arbeiders in het Gentse verzet is met 24% gelijk aan het aandeel van dit beroepsprofiel in de Gentse bevolking. Een belangrijke subgroep was het spoorwegpersoneel met 6,5%. Het is een typisch voorbeeld van een voor het verzet functionele werkvloer aangezien zowel voor inlichtingenwerk als voor sabotage het spoor een belangrijke sector was. Arbeiders maakten 28% van het gewapende verzet uit en waren opvallend minder aanwezig in andere verzetscategorieën: 18% sluikpers, 17% burgerlijke weerstand en 10% IAD.

14% van de Gentse verzetspopulatie oefende geen (betaald) beroep uit tegenover 55,5% van de Gentse bevolking. 9% van de populatie was huisvrouw, wat 60% was binnen de groep Gentse verzetsvrouwen. In de Gentse verzetspopulatie waren vrouwelijke bedienden/ambtenaren over-

12. Fabrice Maerten (ed.), *Was opa …*, p. 70. Voor een gedetailleerde sociografie van de IAD zie Emmanuel Debruyne, *La guerre secrète des espions belges 1940-1944*, Bruxelles, 2008.
13. A.A. Klumper, *Sociale verdediging …*., p.. 56-57; 149.
14. Voor de Gentse gerechtelijke politie zie: Marc Verschooris, *De gebroken arm der wet. De gerechtelijke politie bij het parket van Gent 1937-1947*, Gent, 2018.

vertegenwoordigd ten opzichte van de bevolkingscijfers (14 % versus 6 %) en arbeidsters ondervertegenwoordigd (7 % versus 17 %).

12 % was student of leerling. De aanwezigheid van de Gentse universiteit speelde daarbij een rol[15], alsmede het feit dat sommige Gentse verzetsorganisaties actief rekruteerden bij deze groepen (zie verder). De aanwezigheid van onderwijzend personeel in het Gentse verzet is uiteraard ook van belang voor de rekrutering van jongeren. Tot slot en niet het minst van belang is dat deze groep in belangrijke mate gevat werd door de verplichte tewerkstelling in 1943.

Andere beroepsprofielen zijn eerder marginaal aanwezig, wat niettemin een overrepresentatie van sommige beroepsgroepen niet uitsluit. Dat is bijvoorbeeld duidelijk het geval met de 2 % magistraten. 1,5 % oefende een vrij beroep uit. 6 % was kleine zelfstandige en 1,5 % grote zelfstandige of ondernemer (3 % vóór de oorlog, wat een betere indicator is aangezien een aantal bedrijven de deuren sloten tijdens de bezetting). Er waren nauwelijks landbouwers in het Gentse verzet actief, wat gezien het stedelijk karakter geen verbazing wekt.

Het totale aandeel in de verzetspopulatie is niet altijd een goede graadmeter voor het relatieve belang van beroepsgroepen. Zo ondersteunden sommige Gentse ondernemers het verzet financieel en gebruikten ze hun netwerken om het verzet uit te bouwen. Werkgevers waren globaal genomen met 14 % oververtegenwoordigd ten opzichte van hun aandeel (9 %) in de bevolking.

Met het beroep en aansluitingsdatum als parameters kan vastgesteld worden dat naarmate de oorlog vorderde er meer lagere sociale klassen toetraden tot het Gentse verzet van 9 % in 1940 tot 27 % in 1944. Bijna de helft van de aansluitingen in september 1944 was arbeider. Bij grote zelfstandigen en ondernemers is er een omgekeerde beweging. Zij maken 12 % uit van de aanwervingen in 1940 en zakken in 1941 al naar 4 % en verder geleidelijk tot 2 % in 1944.

Politieke gezindheid

De politieke kleur van de Gentse verzetspopulatie vaststellen op basis van de erkenningsdossiers en andere beschikbare bronnen is niet doenbaar. Van slechts 10 % kan de politieke gezindheid worden achterhaald en het beschikbare bronnenmateriaal vertekent het aandeel van communisten en socialisten in positieve zin ten opzichte van liberalen en katholieken. Het belangrijke aandeel van Gentse communisten staat vast. Het is dan ook de enige partij die als geheel in het verzet gaat na de aanval van Duitsland op de Sovjet-Unie. Met de oprichting van de Gewapende Partizanen (PA[16]) radicaliseerde ze het gewapende verzet en met de oprichting van het Onafhankelijkheidsfront (OF) nam ze het voortouw van een brede, in principe pluralistische antifascistische burgerlijke verzetsorganisatie. Maar in Gent speelden ook sterkhouders van de Liberale Partij een belangrijk rol in het OF, zoals verder zal blijken. Dat de liberale schepen en voorzitter van de Gentse Liberale Partij Henri Story betrokken was bij diverse Gentse verzetsorganisaties bevorderde de rekruteringen in liberale netwerken. Maar ook de katholieke familie de Hemptinne was zeer actief in het verzet waardoor katholieke netwerken konden geactiveerd worden. In vele overzichten worden de namen van deze boegbeelden genoemd, maar hun impact op de rekrutering langs politieke kanalen kan moeilijk worden gemeten. Men mag niet vergeten dat in de praktijk van geheimhouding die eigen was aan het verzet, de zichtbaarheid van boegbeelden per definitie geen grote rol kan spelen.

15. Gita Deneckere schat dat ca. 5 % van de Gentse studenten zich actief of passief tegen het naziregime inzette : Gita Deneckere, *Uit de ivoren toren : 200 jaar universiteit Gent*, 2017, p. 209. Ca. 50 personeelsleden van de universiteit waren bij het verzet aangesloten : Ruben Mantels, "Het verzet aan de universiteit" : https://www.ugentmemorie.be/artikel/31-het-verzet-aan-de-universiteit (geraadpleegd op 15 oktober 2020).

16. De Franstalige afkorting voor Partisans Armés is veel gebruikelijker in de bronnen en de literatuur dan de Nederlandstalige afkorting GP.

Aanwervingen en arrestaties

De sterkte van het Gentse verzet werd bepaald door de mate waarin verzetsorganisatie mensen konden rekruteren, maar ook door de Duitse repressie die aanhoudend probeerde het verzet lam te leggen door arrestaties. Duitse politiediensten, geholpen door collaborateurs die als *V-Männer* in verzetsnetwerken infiltreerden, slaagden erin het Gentse verzet zware klappen toe te brengen. Een arrestatie betekende vrijwel steeds dat een verzetsman of -vrouw definitief van het toneel verdween omdat een deportatie naar Duitse concentratiekampen het gevolg was, als er tenminste al geen executie in België had plaatsgevonden. Als het om leidinggevende figuren ging en/of als arrestaties een kettingreactie veroorzaakten, impliceerde dit soms het verdwijnen van bestaande netwerken en/of de grondige reorganisatie van bestaande organisaties. De Duitse repressie maakt dus deel uit van de geschiedenis van het verzet. Verzetslui verdwenen ook om andere reden dan hun arrestatie van het verzetstoneel. Sommigen moesten de rest van de bezetting onderduiken omdat ze verbrand waren doordat hun identiteit gekend was bij de bezetter. Anderen staakten hun activiteiten om diverse redenen. Soms werd de grond te heet onder de voeten, maar ook privéredenen konden eraan ten grondslag liggen. Nog anderen werden uit verzetsnetwerken gestoten omdat ze er terecht of ten onrechte van verdacht werden dat ze waren 'gedraaid', al dan niet als gevolg van ondervragingen en bedreigingen. Om al deze redenen mogen aanwervingen niet zonder meer worden opgeteld om de sterkte van het Gentse verzet op een bepaald moment te bepalen.

Globaal genomen steeg de populatie van het Gentse verzet van een goede 200 in 1940 tot meer dan 2000 in 1944. De vertienvoudiging verliep in een grillige lijn. Gemiddeld werden zo'n 50 Gentenaars per maand aangeworven, maar er waren voortgaande op de erkenningsdossiers pieken tot boven de honderd aanwervingen in januari 1941, juni en juli 1942, januari 1943 en april en mei 1944. Ten tijde van de twee eerste pieken zijn Duitsland en zijn verbondenen nog aan de winnende hand. Voor de piek van medio 1942 is wellicht een specifieke Gentse omstandigheid verantwoordelijk, nl. de overgang van een aantal leden van de V-Liga naar het Geheim Leger (GL) en de Patriottische Milities (PM). In de realiteit van de naoorlogse erkenningsdossiers werden burgerlijke weerstanders van de V-Liga (met een lage erkenningsgraad) erkend als gewapende weerstanders, met een 'papieren' piek op het moment van hun overstap tot gevolg. De piek in januari 1943 kan mogelijk veroorzaakt zijn door de Duitse nederlaag in Stalingrad. De piek in de lente van 1944 is mogelijk weer een papieren piek. Een aanwerving vóór 5 juni 1944 (de dag voor D-Day) was een van de criteria voor de erkenning tot gewapend weerstander waardoor mogelijk een aantal aanwervingen van de zomer van 1944 op papier naar voren werden geschoven in de erkenningsdossiers[17]. Dat verklaart mogelijk ook waarom de aanwervingen in juni en juli 1944 helemaal inzakten tot bijna 0, al is daar wellicht ook een specifieke Gentse gebeurtenis debet aan, nl. het oprollen van verzetsnetwerken na de spectaculaire bevrijding van Albert Mélot op 15 juli 1944 (zie verder).

De aanwervingen per jaar zijn verrassend gelijklopend. Het is dus niet zo dat het Gentse verzet pas naar het eind van de bezetting een massale toeloop kreeg. In 1942 werden er zelfs relatief meer (26,5 %) Gentenaars aangeworven dan in 1943 (20,23 %). De aanwervingen verschillen per type verzet. Bijna 60 % van het Gentse verzet betrokken in de sluikpers werd aangeworven in 1940 en 1941, ook de periode waarin veel Gentse sluikbladen het licht zien. Het burgerlijke verzet groeide vooral in 1942 en 1943 met twee pieken telkens in januari. Het zijn jaren met een stijgend aantal onderduikers nl. Joden, werkweigeraars en verzetslui.

17. Om het statuut van gewapend weerstanders te verkrijgen moeten de aanvragers ofwel bewijzen dat zij voor 5 juni 1944 lid waren van een erkende verzetsorganisatie en dat zij tot aan het einde van de bezetting ter beschikking zijn gebleven van die organisatie, ofwel bewijs leveren van hun medewerking aan het gewapende verzet tijdens de bezetting of aan de bevrijding van het grondgebied: Fabrice Maerten (ed.), *Was opa …*, p. 90-91.

718 Gentse verzetslieden werden gearresteerd. In tegenstelling tot de aanwervingen vertonen de arrestaties wel een duidelijk stijgende trend. De Duitse repressiediensten traden steeds harder op naarmate de oorlog vorderde, in die mate dat het aantal arrestaties in 1943 en 1944 het aantal aanwervingen overtrof. Niet alleen een efficiëntere werking van de politiediensten van de bezetter was hiervoor verantwoordelijk, maar ook de groei van het verzet en de verharding van de verzetsacties waardoor de Duitsers zich genoodzaakt voelden strenger op te treden. Tot juni 1941 zijn er zeer weinig arrestaties. Operatie *Sonnenwende,* het oppakken van communisten na de inval in de Sovjet-Unie, veroorzaakte een eerste piek met enkele tientallen arrestaties. De overige pieken zijn het gevolg van lokale omstandigheden met de reeds vermelde arrestaties na de bevrijding van Mélot als dieptepunt toen bijna honderd Gentse verzetslui werden opgepakt.

40 % van de gearresteerde Gentse verzetslui overleefde de oorlog niet. Dat maakt 11,5 % van de Gentse verzetspopulatie uit. Het gros overleed in Duitse concentratiekampen, een klein aantal sneuvelde in actie of werd terechtgesteld.

Van ca. 1/3 van de opgepakte verzetslui kon de context van de arrestatie worden gereconstrueerd. Bijna de helft werd verklikt door buren, kennissen, vijanden of handlangers van de Duitse politiediensten *Sicherheitspolizei / Sicherheitsdienst* (Sipo/SD) of Geheime Feldpolizei (GFP). 1/5 werd opgepakt omdat medeverzetslui na arrestatie uit angst voor folteringen, als gevolg van folteringen of in ruil voor hun eigen leven namen hadden prijsgegeven. Ongeveer evenveel arrestaties kwamen er na het vinden van documenten die meestal werden gevonden bij personen die reeds gearresteerd waren. Zeker in de eerste oorlogsjaren was het onervaren verzet niet altijd even voorzichtig en werden namen, afspraakplaatsen enz. genoteerd. Iets minder dan 1/10 werd als gijzelaar opgepakt. Vaak ging het daarbij om Gentenaars met een zekere standing, zoals politici of magistraten, maar zeker niet altijd. In 3,5 % van de gevallen ging het om *Sippenhaft :* arrestaties van familieleden, meestal de echtgenote of de ouders, van gezochte personen die onvindbaar waren.

Bijna de helft van de leidinggevende verzetslieden werd opgepakt. Van het voetvolk was dat voor 28 % het geval.

Het Gentse verzet betaalde een hoge tol in vergelijking met andere lokale casussen in Vlaanderen waarvoor cijfers beschikbaar zijn. Globaal genomen en in verhouding tot de verzetspopulatie gaan de Gentse cijfers in de richting van die van Henegouwen, een provincie met veel verzet [18]. Emanuel Debruyne stelde voor de IAD vast dat de kans op arrestatie in stedelijke gebieden met de constante aanwezigheid van Duitse politiediensten groter was. Mogelijk is dat een verklaring voor de zware prijs die het Gentse verzet betaalde.

Organisaties en netwerken

Hierboven zagen we dat ruim de helft van de Gentse verzetspopulatie betrokken was in het gewapende verzet. Ze waren in de naoorlogse erkenningsdossiers verdeeld over zes organisaties : 31 % Patriottische Milities (PM) ; 28 % Geheim Leger (GL) ; 16 % Gewapende Partizanen (PA) ; 14 % Belgische Militaire Weerstandsorganisatie (BMWO) ; 4 % Groep G ; 2,5 % Nationale Koningsgezinde Beweging en 3,5 % afzonderlijke erkenningen los van de genoemde organisaties. De oorlogsrealiteit was complexer. In werkelijkheid waren er 14 organisaties in Gent actief waarvan leden gewapende verzetsactiviteiten uitoefenden (zie verder). De meeste leden ervan stapten in de loop van de oorlog over naar een van de bovengenoemde organisaties of ze lieten zich na de oorlog via deze organisaties erkennen.

18. Fabrice Maerten, *Du murmure au grondement. La Résistance politique et idéologique dans la province de Hainaut pendant la Seconde Guerre mondiale (mai 1940 – septembre 1944)*, Mons, 1999, p. 782-783. Van het Henegouwse verzet werd ca. 30 % gearresteerd en 11 % overleefde het niet. Voor de cijfers van andere Vlaamse steden en gemeenten : Karolien Steen, *De schemerzone …*, p. 622.

Een deel van de gewapende weerstanders liet zich in dit statuut erkennen omdat het de gemakkelijkste weg was, terwijl ze in werkelijkheid andere vormen van verzet hadden beoefend. 91 % van alle aanvragen tot erkenning werden gehonoreerd. Van de aanvragen tot de erkenning als burgerlijk weerstander werd slecht 14 % gehonoreerd, vrijwel steeds leden van erkende burgerlijke weerstandgroeperingen zoals Socrates, het Loubrisfonds, de Syndicale Stijdkomiteiten en de clandestiene Leraarsbond van het Officieel Middelbaar Onderwijs (Lomo).

Gentenaars waren actief in 27 verschillende IAD. Bijna een kwart werd gerekruteerd in Luc-Marc een van de grootste nationale netwerken. Zig (8,5 %) en Beaver-Baton (7 %), beide verbonden met de V-Liga (zie verder) hadden een sterke Gentse inplanting, alsook de nationale netwerken Zero (12 %) en Clarence (9,5 %).

Ruim 40 % van de Gentenaars die erkenning vroeg voor hun activiteit in de sluikpers werd erkend. Daarvoor moesten ze minimum 6 maanden onafgebroken actief zijn. In de erkenningsdossiers worden 1.202 keer melding gemaakt van 34 verschillende sluikbladen. Het overgrote deel (70 %) verspreidde sluikpers, 9 % was lokale depothouder van een sluikblad, 8 % redacteur, 4 % was betrokken als drukker of letterzetter en evenveel als koerier. 1,5 % was (mede)stichter van een sluikblad. Het vaakst ging het om de verspreiding van nationale bladen. *La Libre Belgique* werd 218 keer vermeld, *Vlugschriften* 126, *Front* 68, *De Roode Vaan* 62, *La Voix des Belges* 60, *De Werker* 48, *L'Insoumis* 38 en de *De Volkswil* 31. Van de Gentse of in Gent ontstane bladen kreeg *Vrij* 162 vermeldingen, *Het Belfort* 103, *Klokke Roeland* 50, *Vrij België* 28, *De Kleine Belg* 10.

II. Ontwikkelingen en gebeurtenissen

De erkenningsdossiers laten toe om een geschiedenis van het verzet te schrijven als ze historisch kritisch worden gehanteerd en gerelateerd aan ander bronnenmateriaal zoals oorlogsbronnen van bezetter en verzet, de collecties van de Dienst Oorlogsslachtoffers, de archieven van de naoorlogse rechtspleging, persoonsarchieven, bestanden van organisaties en mondelinge getuigenissen.

Toen in mei 1940 België werd bezet, lag de herinnering aan de vorige Duitse bezetting bij vele Belgen nog vers in het geheugen. In Gent was dat a fortiori het geval. Hoewel de stad gespaard was gebleven van de grootschalige moordpartijen in de eerste maanden na de Duitse inval in augustus 1914, had de bevolking zwaar geleden onder de sociaal-economische gevolgen van de bezetting. In het bijzonder de Gentse fabrieksarbeiders van wie vele werkloos waren, werden getroffen door honger en tekorten en bedreigd met deportatie en dwangarbeid. Het actieve verzet tegen de bezetter situeerde zich echter vooral bij de burgerij van wie een beperkt aandeel zich vanuit Belgisch-patriottische overwegingen engageerde in inlichtingennetwerken en sluikpers. Een aanzienlijk deel ervan was Franstalig. Gent was ook de belangrijkste stad van de opponenten van het Franstalige Belgische patriottisme. Het activisme ontstond in Gent met de oprichting van Jong Vlaanderen. Het bleef er weliswaar zoals overal elders beperkt tot een kleine minderheid, maar in Gent slaagde die minderheid erin om in 1918 met steun van de bezetter en diens *Flamenpolitik* het stadsbestuur in handen te nemen waarbij de protesterende burgemeester Braun en een schepen als politieke gevangene naar Duitsland werden gedeporteerd. Gent was natuurlijk ook de stad van de vernederlandste Hogeschool, hét nationale symbool van de activistische verwezenlijkingen en tegelijk het mikpunt van de tegenstanders die de von Bissing-universiteit als een symbool van Duitse verknechting zagen. *Flamenpolitik* en activisme plantten het anti-Belgische Vlaams-nationalisme in de Belgische politiek. Het kreeg groeikansen door de halfslachtige taalpolitiek in de jaren 1920 waarvan de half vernederlandste zogeheten 'Nolfuniversiteit' opnieuw een symbool werd, terwijl na de vernederlandsing in 1930 de door de *Ligue Nationale pour la Défense de l'Université de Gand* opgerichte *Ecole des Hautes Etudes* een symbool werd van een franskiljonsverzet tegen het Nederlandstalige Vlaanderen. Het is geen toeval

dat, zoals we hieronder zullen zien, protagonisten van de twee kanten elkaar in de Tweede Wereldoorlog langs de breuklijn collaboratie-verzet naar het leven zullen staan. Maar de tweede Duitse bezetting verschilde van de eerste doordat met het nationaal-socialisme naast een imperialistische doelstelling ook het ideologische doel van de vestiging van een Nieuwe Orde werd gesteld. Voor wat dit laatste betreft, vond een nieuwe *Flamenpolitik* een bondgenoot in het Vlaams Nationaal Verbond (VNV), de nieuwe ordegezinde partij die vanaf 1933 het Vlaams-nationalisme politiek gestalte gaf. In Gent brak deze partij electoraal geen potten. De partij haalde één zetel in de gemeenteraadsverkiezingen van 1938. Het was geen hinderpaal voor Hendrik Elias, de lokale leider en nationale nummer twee van de partij, om in december 1940 met Duitse steun commissaris-burgemeester van de stad te worden, daar waar de 'stadsgreep' in de Eerste Wereldoorlog er pas in het laatste oorlogsjaar kwam. Het was slechts het begin van een sluipende staatsgreep die het verzet op alle bestuursniveaus aanwakkerde. Al voor de oorlog had zich in Gent een Waakzaamheidscomité van anti-fascistische intellectuelen gevormd naar aanleiding van de VNV-Landdagen die in de jaren voor de oorlog in Gent plaatsvonden. Het baart geen verwondering leden ervan terug te vinden in het verzet, zoals we zullen zien.

Cesuren aanbrengen in de ontwikkeling van het Gentse verzet is niet eenvoudig omdat ze ongelijk zijn voor verschillende organisaties. Men mag ook de breuklijnen niet teleologisch bepalen in functie van latere of zelfs naoorlogse ontwikkelingen. We merkten eerder al op dat de Duitse repressie van het verzet uiteraard een factor was, zoals ook maatregelen van de bezetter (onder meer de verplichte tewerkstelling) een rol speelden. Vanzelfsprekend moeten ook de kantelende oorlogskansen in rekening worden gebracht. Het gewicht van elk van die factoren bepalen is onmogelijk. Uit de cijfers hierboven bleek reeds dat de aanwervingen een grillig verloop kenden en dat er in 1942, toen de Asmogendheden nog aan de winnende hand waren, relatief meer aanwervingen waren dan in 1943. In het navolgende relaas zien we 1942 als een pivotjaar tussen het vroege verzet (1940-1942) en het geïnstitutionaliseerde verzet (1942-1943). 1944, toen het perspectief van een Duitse nederlaag voor velen in stijgende mate onvermijdelijk leek en zowel de bezetter als het verzet radicaliseerden met als culminatie de bevrijdingsgevechten, is een derde episode.

1940-1942 : vroege verzetskernen

"De Kleine Belg" en de V-Liga

De vroegste kernen van het verzet in Gent ontstonden in Franstalige adelijke kringen. Met name de familie de Hemptinne was de kern van een eerste georganiseerde verzetsbeweging in Gent. Philippe de Hemptinne nam het voortouw. Hij betrok diverse leden van zijn familie en andere leden van de Gentse adellijke en burgerlijke milieus. Ook militaire netwerken die soms teruggingen tot de Eerste Wereldoorlog toen Philippe en zijn broers in het leger dienden, werden aangesproken. Philippe was voorzitter van de *Union des Fraternelle des Ancien Combattants*. Daarnaast werden leden van de Nationale Strijdersbond (NOS) aangesproken. Zo ontstond in september 1940 een eerste groep die zich *Victoire-Liberté* noemde. De Hemptinne stelde een reeks 'Verordeningen' op die *Victoire-Liberté* openstelde voor alle politieke en levensbeschouwelijke gezindten op voorwaarde dat trouw werd gezworen aan de Koning en het Belgische vaderland[19]. Tweetaligheid werd opgelegd. De organisatie werd hiërarchisch opgebouwd in cellen van 10 mensen. In mei 1941 fuseerde de groep met een verzetsgroep uit Blankenberge tot de V-Liga/*Ligues des V* (zie verder). Hoewel ook elders in Vlaanderen Franstalige adel het voortouw nam[20], is het niet uit te sluiten dat een van de eerste opmerkelijke acties van collaborateurs in Gent een rol heeft gespeeld. In oktober 1940 nam een Comité voor

19. Verordeningen, s.d.,(SOMA, Archief Leo Lejeune, AA 756,nr. 508).
20. Zie hiervoor : Marie-Pierre d'Udekem d'Acoz, *Voor Koning en vaderland. De Belgische adel in het verzet*, Tielt, 2003, passim.

Dietse Actie (CDA) met als spil de gewezen activist Willem Verhulst de Ecole des Hautes Etudes in beslag. De Ecole was na de vernederlandsing van de Universiteit van Gent symbool van het laatste verzet van de eentaligheid van Vlaanderen. Met de inbeslagname wilde het CDA de 'radicale uitroeiing van alle centra van ontaarding en verbastering in Vlaanderen' bekomen en zo 'voortbouwen op wat bereikt werd door het Activisme van 1914-1918'. Het CDA genoot steun van de Gentse Aussenstelle van de Sipo/SD die sedert augustus 1940 in de stad was gevestigd. Het zal uitgroeien tot een verlengstuk van deze politiedienst ondermeer in de bestrijding van het verzet.

Maar het vroege Gentse verzet ontstond ook in heel andere milieus. In november 1940 verscheen het sluikblad *De Kleine Belg* op initiatief van de advocaat-stagiair Albert Maertens. Als student in de Rechten aan de Universiteit Gent was hij voor de oorlog betrokken bij de vrijzinnige, flamingante en antifascistische studentenvereniging 't Zal Wel Gaan en de Liberale Vlaamse Studentenvereniging (LVSV). Hij was stichter en hoofdredacteur van het LVSV-blad *Neohumanisme* waarin hij van leer trok tegen het buiten- en binnenlandse fascisme, o.m. het VNV. Binnen deze verenigingen vond hij medestanders voor *De Kleine Belg*. Het clandestiene blad verscheen aanvankelijk op enkele tientallen exemplaren vervaardigd met een kopieerapparaat en verspreid binnen de universiteit. Na enkele maanden werd het blad gestencild en kreeg het een groter bereik door de medewerking van Armand Colle, de voorzitter van de Algemene Centrale der Liberale Vakbonden. Via de Gentse liberale partijvoorzitter Henri Story kwam de groep in contact met inlichtingennetwerken en vluchtlijnen voor piloten. Het toont al meteen aan hoe de vormen van verzet met elkaar verweven zijn. In maart 1941 veranderde het blad van naam in de *Vrije Belg* nadat Maertens Antwerpse collega's-advocaten betrok. Het blad werd voortaan in Antwerpen gedrukt, kende een oplage tot 2000 exemplaren en een ruime verspreiding totdat de Antwerpse groep medio 1941 werd gearresteerd en het blad verdween.

Dat in de herfst van 1940 de eerste verzetskernen ontstonden in Gent is geen toeval. Na de 'wondere zomer van 1940' toen velen in België de verpletterende overwinning van de Duitse troepen in West-Europa lijdzaam ondergingen, kwam er na de Slag om Engeland en het standhouden van Groot-Brittannië een sprankel hoop. Er circuleerden pamfletten tegen de bezetter en zijn handlangers. Op 11 november 1940 verzamelden Gentenaars aan nationale monumenten zoals het ruiterstandbeeld van Koning Albert in het Zuidpark. De bezetter liet de ordehandhaving voorlopig over aan de Gentse politie, al werden wel reeds politiemannen uit hun ambt ontzet omdat ze te laks optraden tegen patriottische 'ordeverstoorders'. Zo ontstond er in de Gentse politie een clandestiene financiële solidariteitsactie ten gunste van de afgezette agenten. In het Gentse rijksonderwijs kwam er reactie tegen de aansluiting van de beroepsvereniging bij het VNV-gezinde Arbeidsorde. Zo ontstond de eerste kern van wat later Lomo werd met vertakkingen in heel Vlaanderen. Bepaalde beroepsgroepen zoals leraars en politie werden vroeg geconfronteerd met druk van de bezetter of collaborateurs waardoor er ook vroeg verzetsinitiatieven ontstonden.

De Hemptinne en de zijnen bouwden hun verzetsgroep inmiddels verder uit. Via zijn zus Antoinette kwam hij in contact met Marie Notermann uit Blankenberg die in de Eerste Wereldoorlog samen met Antoinette inlichtingenwerk had verricht en die reeds een royalistische verzetskern had gevormd in de kustgemeente. Samen met het Gentse *Victoire-Liberté* vormden ze de V-Liga, wellicht geïnspireerd door het V-teken dat begin 1941 via de Britse radio werd gelanceerd[21]. In Gent breidde de groep uit. Er kwam nieuwe kernen in de Gentse regio en verder in Oost- en West-Vlaanderen, en de sociale rekrutering werd ruimer, al bleef de Franstalige bourgeoisie en adel er de leidende kern van. De cellen van 10 werden in Gent geografische ingedeeld in 12 secties die overeenkwamen met de politiewijken. Ze ontplooiden diverse verzetsactiviteiten, zoals de multiplicatie

21. Dossier GL Gaston Comhaire (MD Notariaat).

en verspreiding van *La Libre Belgique,* het Brusselse blad dat zijn oorsprong vond als clandestiene krant in de Eerste Wereldoorlog en dat nu opnieuw ondergronds was gegaan. Hoger zagen we al dat het blad een brede verspreiding kende in Gent. De V-Liga fabriceerde ook een eigen sluikblad. De inhoud van *Vrij* was in het begin een vertaling van de *Libre.* Het wilde tegemoetkomen aan de noodzaak van sluikbladen in het Nederlands[22]. Het blad werd verspreid via een hele reeks depots en kende ook een verspreiding buiten Gent, o.m. in Sint-Niklaas en Zelzate. Na verloop van tijd werden ook eigen teksten opgenomen. De hoofdopsteller was Jean Baert, een Gentse bedrijfsleider en vriend van Philippe de Hemptinne die al van in het begin betrokken was bij de V-Liga. Bij de redacteurs treffen we verder Albert Maertens, de Gentse BWP-voorman Georges Haemers en de katholieke volksvertegenwoordiger en hoogleraar Albert Kluyskens aan. Communisten zouden mee voor de verspreiding hebben gezorgd[23]. Enkele Gentse Industriëlen en Story financierden de onderneming[24]. Zo werd het dus echt een pluralistische onderneming, maar het kwam ook losser te staan van de V-Liga. Toen in december 1941 Baert door zijn arrestatie van het toneel verdween, nam Maertens het roer over en bracht het blad in het vaarwater van het OF. Naast *Vrij* circuleerden in Gent nog enkele clandestiene bladen die door leden van de V-Liga werden gemaakt en verspreid. Hubert de Hemptinne – een broer van Philippe – was betroken bij het opstellen en verspreiden van Duitstalige sluikbladen gericht op het demoraliseren van Duitse bezettingstroepen[25].

Naast sluikpers was het verzamelen van inlichtingen de belangrijkste verzetsactiviteit van de V-Liga. Begin 1941 was Philippe de Hemptinne actief in het inlichtingennetwerk ABC via hetwelke hij contact kon leggen met Londen. Het netwerk werd na infiltratie door de *Abwehr* opgerold en ook Philippe werd op 9 oktober 1941 gearresteerd waarna zijn broer het roer overnam in het netwerk Beaver tot ook dat werd opgerold en Hubert in februari 1942 het lot van zijn broer onderging. Uit zijn proces voor een Duitse rechtbank bleek dat hij in Beaver een belangrijke rol speelde en dat hij in Gent over 6 agenten beschikte[26]. Huberts echtgenote Denise Rottiers en zijn rechterhand Valère De Craene speelden nog een rol in het gereorganiseerde netwerk Beaver-Baton tot ook dat werd geïnfiltreerd, Rottiers in juni 1942 gearresteerd werd en De Craene moest onderduiken. Leden van de V-Liga waren ook betrokken in de netwerken Michelli, Luc-Marc en Les Amis de Charles, al kwamen ze daar pas na de bezetting van op de hoogte.

Leden van de V-Liga waren ook betrokken bij andere vormen van verzet, zonder dat dit altijd het gevolg was van een gecoördineerd beleid. Zo werd hulp geboden aan enkele tientallen neergehaalde Britse piloten in de vroege ontsnappingslijnen waarbij contacten ontstonden met het Nederlandse en het Franse verzet. Philippe de Hemptinne vormde samen met andere officieren uit het Belgische leger het zogeheten V-Leger dat wapens en munitie verzamelde[27]. Er zijn geen aanwijzingen dat er effectief sabotagedaden werden gepleegd. Het V-Leger leverde wel wapens aan communisten in de tweede helft van 1941[28]. Maar er werden ook gesprekken over samenwerking gevoerd tussen Philippe de Hemtinne en Robert Lentz, spilfiguur van het zeer rechtse koningsgezinde Belgisch Legioen (BL) (zie verder).

22. Herinneringen van Philippe de Hemptinne, s.d., p. 5. Stukken betreffende de begindagen van het Belgisch Legioen, een historiek van het Geheim Leger, de 'Ligue des 'V'' en het 'Directoire', (SOMA, AA 988, nr.1).
23. Bert Van Hoorick, *In Tegenstroom, herinneringen 1919-1956*, Gent, 1982, p. 87 en Rapport sur édition journal clandestin 'Vrij', Dossier SP Georges Haemers (FOD SZ DO).
24. Verklaring Sylvia Dupuis, Dossier SP Eugene Defraiteur (FOD SZ DO).
25. Dossier SP Gustaaf De Ruick(FOD SD DO).
26. Dossier Bestuursafdeling voor de Oorlogsslachtoffers betreffende Wladimir Van Damme (vertaling van de akte van beschuldiging van de Oberrechtsanwalt beim Volksgerichtshof, 1943) (SOMA, AA 1606, p. 15-18).
27. Herinneringen van Philippe de Hemptinne, s.d., p. 4. Stukken betreffende de begindagen van het Belgisch Legioen, een historiek van het Geheim Leger, de "Ligue des 'V'" en het 'Directoire', (SOMA, AA 988, nr.1).
28. Dossier PO Gentil D'Haenens (FOD SZ DO).

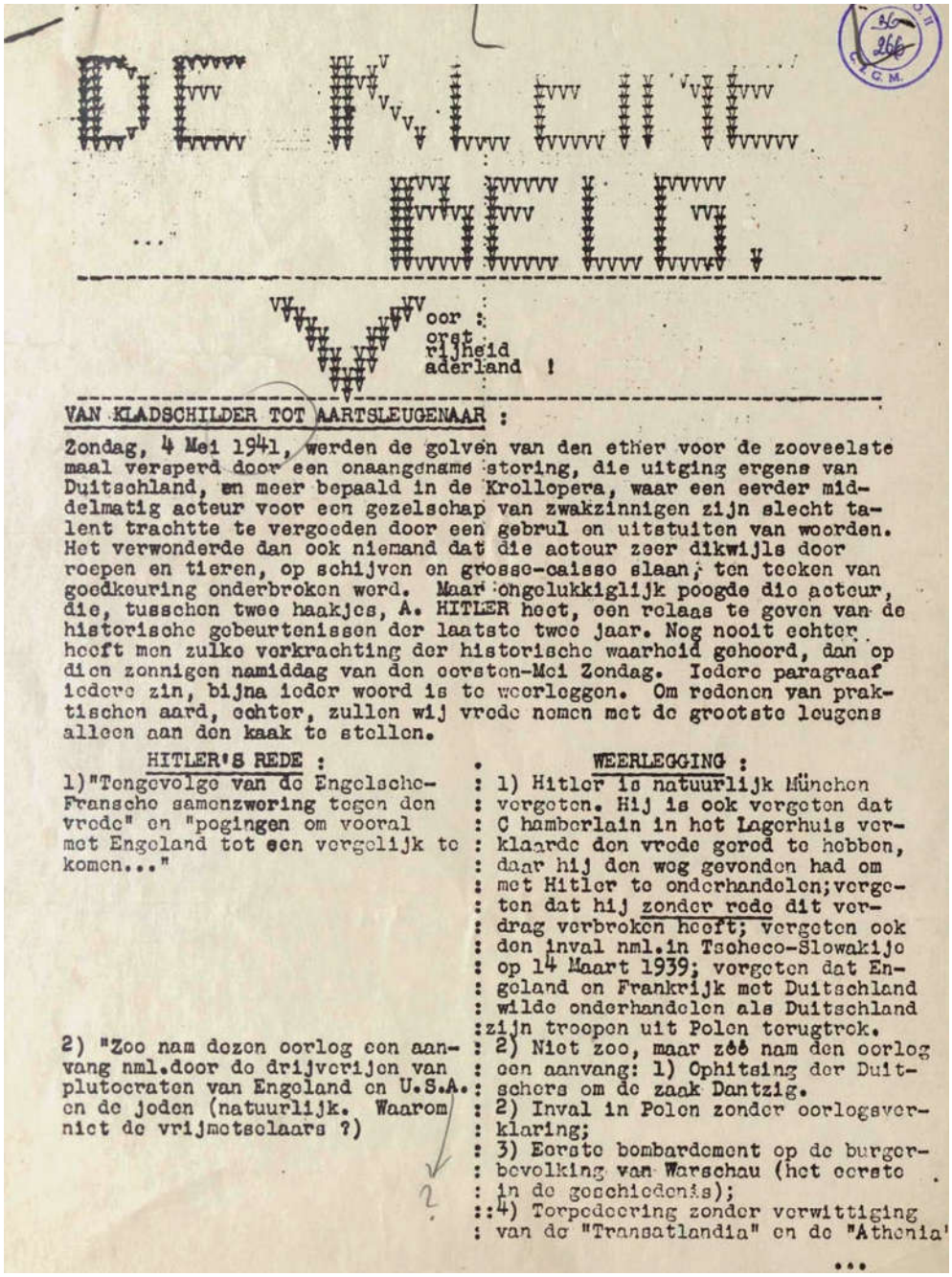

DE KLEINE BELG.

Voor : orst rijheid aderland !

VAN KLADSCHILDER TOT AARTSLEUGENAAR :

Zondag, 4 Mei 1941, werden de golven van den ether voor de zooveelste maal versperd door een onaangename storing, die uitging ergens van Duitschland, en meer bepaald in de Krollopera, waar een eerder middelmatig acteur voor een gezelschap van zwakzinnigen zijn slecht talent trachtte te vergoeden door een gebrul en uitstuiten van woorden. Het verwonderde dan ook niemand dat die acteur zeer dikwijls door roepen en tieren, op schijven en grosse-caisse slaan, ten teeken van goedkeuring onderbroken werd. Maar ongelukkiglijk poogde die acteur, die, tusschen twee haakjes, A. HITLER heet, een relaas te geven van de historische gebeurtenissen der laatste twee jaar. Nog nooit echter heeft men zulke verkrachting der historische waarheid gehoord, dan op dien zonnigen namiddag van den eersten-Mei Zondag. Iedere paragraaf iedere zin, bijna ieder woord is te weerleggen. Om redenen van praktischen aard, echter, zullen wij vrede nemen met de grootste leugens alleen aan den kaak te stellen.

HITLER'S REDE :	WEERLEGGING :
1)"Tengevolge van de Engelsche-Fransche samenzwering tegen den vrede" en "pogingen om vooral met Engeland tot een vergelijk te komen..."	1) Hitler is natuurlijk München vergeten. Hij is ook vergeten dat C hamberlain in het Lagerhuis verklaarde den vrede gered te hebben, daar hij den weg gevonden had om met Hitler te onderhandelen; vergeten dat hij zonder rede dit verdrag verbroken heeft; vergeten ook den inval nml. in Tscheco-Slowakije op 14 Maart 1939; vergeten dat Engeland en Frankrijk met Duitschland wilde onderhandelen als Duitschland zijn troepen uit Polen terugtrok.
2) "Zoo nam dezen oorlog een aanvang nml. door de drijverijen van plutocraten van Engeland en U.S.A. en de joden (natuurlijk. Waarom niet de vrijmetselaars ?)	2) Niet zoo, maar zóó nam den oorlog een aanvang: 1) Ophitsing der Duitschers om de zaak Dantzig. 2) Inval in Polen zonder oorlogsverklaring; 3) Eerste bombardement op de burgerbevolking van Warschau (het eerste in de geschiedenis); 4) Torpedeering zonder verwittiging van de "Transatlandia" en de "Athenia"

...

Nummer van 'De Kleine Belg' met typografische weergave van de V van V-Liga. Bron : Warpress CegeSoma.

De arrestatie van de de Hemptinnes was het begin van het einde van de V-Liga. Zeven sectiehoofden en tientallen leden werden opgepakt. Tijdens hun proces in Essen in 1943 bleek dat de Duitse politiediensten zeer veel inlichtingen over de V-Liga hadden verzameld, wat niet zo verbazend was aangezien de V-Liga veel leergeld had betaald. De leiding van de V-Liga werd op het proces als communistisch bestempeld. Dat gebeurde wellicht pour *les besoins de la cause* want het zal de Duitse justitie ook wel duidelijk geweest zijn dat de eerste Gentse verzetsgroep geleid werd door hoofdzakelijk Franstalige burgerlijke en adellijk elites die Belgisch patriottisme, royalisme en liberale vrijheidslievendheid als belangrijkste motieven hadden.

De Gentse communisten

De KPB zat na het Duitse-Russisch niet-aanvalspact van augustus 1939 in een spagaat tussen haar antifascistisch DNA en de realpolitik van Joseph Stalin. De slogan 'Noch Londen, noch Berlijn' moest de spreidstand overbruggen. Het feit dat in de meidagen de Belgische justitie communisten als staatsgevaarlijke elementen oppakte, bevestigde deze lijn[29]. Ook in Gent werden enkele leidinggevende communisten opgepakt zoals Ferdinand Minnaert, lid van de partijleiding.

In het bezette België werden de communisten aanvankelijk gedoogd door de bezetter. Vanuit deze positie probeerden ze op het sociale terrein aanhang en invloed te winnen door actie te voeren tegen werkloosheid en voor een betere voedselvoorziening. In Gent gebeurde dat pas einde 1940. Rond die tijd verscheen ook *De Volkswil,* het eerste sluikblad van de Gentse federatie dat op een 300-tal exemplaren in gestencilde vorm werd verspreid en medio 1941 een oplage had van 1.000 exemplaren. *'Noch de Engelse Furie noch de demagogische 'Nieuwe Orde''* kopte het eerste nummer[30]. De sociale revolutie van de arbeiders moest de oorlog beëindigen. Vanaf april 1941 werd ook nog *Radio Moskou* met vooral nieuws over de Sovjet-Unie verspreid[31]. In Gentse bedrijven zoals de metaalfabriek Carels werden stakingen georganiseerd voor loonsverhoging die door de bezetter werden gedoogd. Rond dezelfde tijd vonden voedselmanifestaties van Gentse vrouwen plaats, o.m. in de arbeiderswijken van het Rabot en de Heuvelpoort en in de fabriek *La Gantoise*. Of de Gentse KP ze organiseerde, is niet duidelijk, maar ze werden wel aangemoedigd in de sluikpers en pamfletten. Op 1 mei 1941 organiseerde de KPB een nationale actie waarbij ook in Gent stakingen plaatsgrepen. Op 21 mei noteerde de Gentse Feldkommandantur dat *'[...] von kommunistischer Seite kleine Demonstrationen von Frauen und Kindern (in Stärke bis zu 200 Personen) fast täglich versucht werden'*[32].

Ook aan de Gentse universiteit waren communisten actief. Spilfiguur was André Mandryckx die voor de oorlog secretaris was geweest van de Geünifieerde Socialistische Studenten en 't Zal Wel Gaan. Hij vormde begin 1941 een Gentse afdeling van de Revolutionaire Volksjeugd (RVJ) samen met Georges Hebbelinck, een andere Gentse communist die de Vlaamse vertegenwoordiger werd in de nationale leiding. Naar het model van de KPB moest de RVJ in cellen van 3 het verzet onder de jeugd organiseren. Al in februari wees de Sipo/SD erop dat de RVJ zich *'in beteutend agressiver Form für die Durchführung der revolutionären Ideen einsetzt'*[33]. De RVJ verspreidde *Studentensignaal* dat al na een paar maanden verdween en *Londen-Moskou* waarin op basis van de berichtgeving van Radio London internationaal nieuws werd verspreid.

29. Rudi Van Doorslaer, *De Kommunistische Partij van België en het Sovjet-Duits niet-aanvalspakt tussen augustus 1939 en juli 1941*, Brussel, 1975, passim.
30. *De Volkswil*, s.d. [eind 1940], (SOMA, BG 620).
31. Brief van Marcel De Ghouy, februari 1946, Déportés, fusillés, disparus (1940-1945) et fondateurs PCB, (DACOB, map federatie Gent-Eeklo).
32. 21 mei 1941, Kommandanturverslagen aan de Militärverwaltungschef over ordeverstoringen (stakingen, viering 11 november) (SOMA, AA 578).
33. Brief van Kober (Sipo IVA) aan het Reichssicherheitshauptamt, 25/2/1941, (Privéarchief van Rudi Van Doorslaer), p. 6-7.

Op het moment dat de Duitse troepen op 22 juni 1941 de Sovjet-Unie aanvielen, ontrolde zich in België de goed voorbereide Operatie Sonnenwende waarbij communisten werden opgepakt, ook in Gent, onder wie Mandryckx en een twintigtal anderen. Leidinggevende Gentse communisten zoals Hebbelinck hadden van de partijleiding de instructie gekregen om ondergronds te gaan en konden daardoor aan een arrestatie ontsnappen. Uit veiligheidsoverwegingen verlieten ze Gent. De partijleiding stelde de Antwerpenaar Karel Van Belle aan als politiek secretaris in Gent met de opdracht het verzet te organiseren[34].

Moskou vroeg om een gewapende actie te ontplooien om het front in de Sovjet-Unie te ontlasten. Daartoe richtte de KPB de Gewapende Partizanen (PA) op waarvoor in een eerste fase gerekruteerd werd bij leden van de gewezen Internationale Brigades. Er waren 68 Gentenaars naar Spanje vertrokken van wie er 60 levend terugkeerden. Hun parcours tijdens de bezetting was zeer uiteenlopend, sommigen kwamen zelfs in de collaboratie terecht. Alleen vrijwilligers die al overtuigde communisten waren, konden aangeworven worden[35]. Een van de centrale figuren was de werkloze arbeider Louis Wewer die reeds betrokken was bij het hoger vermelde V-Leger. Hij vormde een groep in Wondelgem waarbij zeker niet alleen communisten aansloten. Het was eerder een ad hoc ontstane groep dan een eerste georganiseerde PA-cel. Hij pleegde vanaf juni 1941 kleinschalige sabotages, vooral aan spoorwegen en in de Gentse haven en verspreidde communistische pamfletten en sluikbladen zoals *De Roode Vaan* en *De Volkswil* maar ook *La Libre Belgique* en *Vrij* die via de De Hemptinnes bekomen werden. In februari 1942 waren Wewer en een kompaan betrokken in een vuurgevecht waarbij een lid van de GFP werd doodgeschoten. Wewer kon gewond ontkomen, maar zijn kompaan werd opgepakt en onder folteren ondervraagd. Er volgde een golf van arrestaties in de groep Wewer en andere verbonden netwerken zoals de V-Liga waarbij bleek dat sommige reeds waren geïnfiltreerd door de Duitse politiediensten. De arrestatiegolf van vele tientallen personen ging tot ver buiten Gent en betekende onder meer de ondergang van de V-Liga.

Op het proces tegen de groep Wewer op 9 april 1942 kregen zeven beschuldigden de doodstraf[36]. Zes van hen werden op 17 april terechtgesteld op de schietbaan van Rieme. Het was de eerste collectieve terechtstelling, maar drie maanden eerder ging een andere Gentenaar hen vooraf. De doofstomme vellenbewerker Remi Cours was bij het doorsnijden van elektriciteitsdraden betrapt door Duitse militairen en had bij de schermutseling een van hen verwond. Voor dat feit en voor het plegen van sabotage kreeg hij twee maal de doodstraf. Hij stierf op 24 januari in Rieme voor het vuurpeloton, waarmee een Gentenaar de droeve eer genoot als eerste Belg tijdens de bezetting na een proces te zijn terechtgesteld. Wellicht had Cours, die eerder al verscheidene malen wegens diefstal was veroordeeld, geen politieke motieven. Maar het verwonden of doden van leden van de bezettingsmacht leidde altijd tot zware straffen, waar voor het overige de Duitse militaire rechtbanken in deze fase van de oorlog de zaken niet op de spits wilden drijven[37].

De executies en roep om wraak zorgden voor een radicalisering. Vanaf maart 1942 werden aanslagen op leden van de bezettingsmacht en collaborateurs een gerichte strategie van de PA, al zouden moordaanslagen op Duitse militairen al gauw opgegeven worden omdat de prijs wegens de draconische repressie te hoog was. De Gentse PA heeft overigens nooit Duitse militairen in het vizier genomen. Na het oprollen van de groep Wewer bleven aanslagen een tijd uit. Pas in de herfst van 1942 werd de rol terug opgenomen (zie verder).

34. Politieke controledossiers, Karel Van Belle (DACOB, 5972).
35. Rudi Van Doorslaer, "Gentenaars in de Internationale Brigaden. Motivaties voor het vrijwilligerschap in een politiek-militair konflikt", in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog,* nr. 6, 1980, p. 186-187.
36. Dossier Frans Schmitz (AG, Krijgshof NR 62). Wewer werd einde 1942 gevat en doodgemarteld.
37. Voor de werking van het Duitse repressie-apparaat zie: Dimitri Roden, *Ondankbaar België: de Duitse repressie in de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam, 2018, passim.

De Gentse KPB zette inmiddels de sociale acties verder. Op 29 en 30 juli 1941 kwam het in Ledeberg tot voedselrellen die door de bezetter werden toegeschreven aan communistische agitatie[38], terwijl het eerder om een spontane actie ging. Als reactie pakte de bezetter 21 gijzelaars op, onder wie enkele communisten, maar ook anderen die meestal betrokken waren bij anti-Duitse activiteiten.

Op 11 november 1941 ondernam de partij een gecoördineerde actie in Gentse bedrijven met de bedoeling aanhang te verwerven onder de vlag van nationale eenheid. Duizenden pamfletten en de sluikbladen *De Volkswil* en *De Vrije Syndicalist* werden verspreid. De actie had een beperkt effect. Volgens een intern rapport van de partijleiding was Gent een zwakke schakel in vergelijking met bijvoorbeeld Antwerpen. De Gentse federatie telde wel 230 leden tegenover 336 in Antwerpen, maar er werd in vergelijking met de Antwerpse federatie minder dan een vierde opgehaald voor *Solidariteit,* de financiële organisatie van de KPB waarmee onder meer ondergedoken partijleden werden gesteund. De Gentse organisatie liep achter, ook in de doelstelling om met het OF een brede koepelorganisatie te vormen.

Moskou riep de communisten op een derde front te vormen en daarvoor een brede antifascistische samenwerking aan te gaan. In België vertaalde de KPB dat in de oprichting van het OF waarin gezaghebbende figuren buiten de eigen communistische milieus moesten worden opgenomen. In Gent werd die taak opgenomen door François Morriens die uit Antwerpen werd getransfereerd op bevel van de partijleiding[39]. Hij contacteerde Willy De Coninck, die als Spanjevrijwilliger een oude bekende was. De Coninck beschikte over een breed netwerk van Gentse linkse intellectuelen en onderwijsmensen, o.m. via zijn job als studiemeester aan het Gentse atheneum. Hij betrok zijn broer Lucien, in de jaren voor de oorlog een van de sterkhouders van 't Zal Wel Gaan en medeoprichter van De Zwijger, de eerste Nederlandstalige loge van Gent. Hij was werkzaam als bioloog aan de Universiteit Gent. Via de netwerken van de broers De Coninck werd begin 1942 het OF uitgebouwd met o.m. de historicus Jan Dhondt, de schrijver Herman Thierry (Johan Daisne) en Robert Mussche, die voor *Vooruit* een reportage over de Spaanse burgeroorlog had gemaakt en in 1941 lid werd van de KPB[40]. In de zomer van 1942 sloot Albert Maertens aan die we eerder al ontmoetten als stichter van het vroegste Gentse verzetsblad *De Kleine Belg* en medewerker van het V-Liga-orgaan *Vrij*. De grootste gemene deler van het eerste Gentse OF-comité is een intellectueel antifascisme met een communistische en liberale component. Afwezig voorlopig zijn socialisten die pas later aansluiting vinden (zie verder). Medio 1942, naar aanleiding van 21 juli, verspreidde de groep pamfletten waarin de Gentse werkgevers aangesproken werden om hun werknemers te steunen bij het neerleggen van het werk op de nationale feestdag en het vertragen van de productie[41]. Op 11 november werd de Gentse bevolking opgeroepen om te manifesteren aan de nationale monumenten[42]. Het kenmerkt het burgerlijk en geweldloze karakter van het Gentse OF in deze fase van de oorlog[43].

38. Waarschuwing aan de bevolking - Men late zich niet ophitsen, De Gentenaar, 2/8/1941, Verklaring Leopold Six, Dossier PG Kamiel Hoelebrandt (FOD SZ DO).
39. Voor de ontwikkeling van het Gentse OF zie ook Jan Naert, "'Onze strijd is niet ten einde!' Het Gentse Onafhankelijkheidsfront tijdens en na de Tweede Wereldoorlog", in *Belgisch Tijdschrift Nieuwste Geschiedenis*, jg. 45 2/3, 2015, p. 120-153.
40. Over Mussche zie Rudi Van Doorslaer, "Een bescheiden lichtbaken in duister Vlaanderen", in Bruno De Wever, Martine Van Asch en Rudi Van Doorslaer, *Gekleurd verleden. Familie in oorlog*, Tielt, 2011, p. 110-117.
41. Dossier PM Hendrik Van Aerschot (NMW).
42. Vertalingen van sluikpers en vlugschriften door de Propaganda Abteilung, Gruppe Presse/Gruppe Aktivpropaganda (SOMA, AA 571, nr. 96).
43. Ook bij de jeugd wilde de KPB een verruiming organiseren met de oprichting van een Jeugdfront met de RVJ als spil. Georges Hebbelinck speelde er een belangrijke rol in, zij het na zijn transfer naar Brussel in september 1941 op nationaal vlak met de uitgave van verschillende op jongeren gerichte sluikbladen. Er zijn geen aanwijzingen dat het Jeugdfront in Gent van de grond kwam: Karolien Steen, *De schemerzone* …, p. 211-214.

Militaire netwerken

Militairen en veteranen zijn op het eerste gezicht een voor de hand liggend milieu om gewapend verzet vorm te geven, aangezien zij vertrouwd zijn met het gebruik van wapens en gevechtservaring hebben. Maar de stap van een klassieke oorlogsvoering naar clandestiene gewapende actie is zowel praktisch als mentaal zeer groot. We zien dan ook hoe vele uit militaire kringen ontstane verzetsorganisaties aanvankelijk vasthielden aan het vooruitzicht van een bevrijdingsstrijd aan de zijde van reguliere geallieerde troepen. Hun verzet beperkte zich lange tijd tot het verzamelen van wapens en de organisatorische voorbereiding van de eindstrijd. Vanuit dit perspectief ligt het ook voor de hand dat officieren het voortouw nemen. Voor de oorlog waren er aparte organisaties gevormd van veteranen-officieren in de zogeheten Verenigingen der Verbroederingen van het Veldleger die zeer koningsgezind waren, antidemocratisch een meestal Franstalig, ook in Vlaanderen[44]. In dit milieu broeide koningsgezind verzet. Het eerste initiatief kwam van de actieve kapitein-commandant Charles Claser, een geboren Aalstenaar die uit krijgsgevangenschap ontsnapte en ondergedoken leefde. Hij stichtte reeds in 1940 het al eerder vermelde BL waarvoor zijn eerste contacten in Gent werden gelegd bij de luitenants Lucien Van Puymbrouck en Fréderic Piqué die de opdracht kregen het BL in heel Vlaanderen uit te bouwen. In de ogen van Henri Bernard, de historiograaf van het Geheim Leger (GL) dat uit het BL ontstond, stond de wieg van het GL daarmee in Gent[45]. Oorspronkelijk beperkten de activiteiten zich tot het aanwerven van leden. In Gent waren er uiteenlopende contacten, gaande van de reservekapitein en hoogleraar Hubert Vuylsteke die voor de oorlog lid was van het hogervermelde Waakzaamheidscomité van anti-fascistische intellectuelen, over Henri Story tot leden van het fascistische Nationaal Legioen. Franstaligheid lijkt het belangrijkste bindmiddel te zijn. Parallel en aanvankelijk los van het BL ontstonden in Gent nog diverse andere netwerken op initiatief van reserveofficieren die op termijn meestal terechtkwamen in het BL en vervolgens het GL waar ze vaak nog een tijd een aparte werking verderzetten[46].

Netwerking en financiering: Henri Story de spin in het web

De naam die het vaakst genoemd werd in dit eerste deel is die van Story. Het is dan ook een man met vele netwerken, niet alleen in de politiek als voorzitter van de Gentse liberalen en schepen van Gent, maar ook in de vrijmetselarij als voorzitter van de Gentse loge Septentrion, en in de economische wereld als directeur van het Gentse filiaal van de Bank van Brussel en voorzitter van een coöperatie van textielbedrijven. We zagen al hoe hij contacten onderhield met verscheidene van de vroegste verzetskernen in Gent. Via Fernand Kerkhofs, zijn Brusselse collega in de bank en een van de initiatiefnemers van de clandestiene *Libre Belgique,* kwam hij in contact met de Belgische staatsveiligheid. In een rapport van deze dienst uit oktober 1941 werd Story genoemd als de belangrijkste figuur in Vlaanderen voor het verzamelen van politieke inlichtingen[47]. De IAD Zero was het belangrijkste kanaal waarlangs die inlichtingen naar Londen gingen. Story schakelde zijn contacten in de bank, de Liberale Partij en andere politieke connecties, de Gentse stadsdiensten, de vrijmetselarij en de bedrijfswereld in. Niet het minst belangrijk was zijn geldinzameling om verzetsinitiatieven zoals het Loubrisfonds voor afgezette Gentse politiemensen en de clandestiene pers te ondersteunen en vanaf 1942 ook voor de ondersteuning van onderduikers via clandestiene vakbondsnetwerken (zie verder)[48].

44. Martin Schoups en Antoon Vrints, *De overlevenden : De Belgische oud-strijders tijdens het interbellum*, Antwerpen, 2018.
45. Henri Bernard, *Het Geheim Leger 1940-1944,* Gent, 1986, p. 215.
46. Het ging o.m. om Het Belgisch Verbond, de dienst JAB (jusqu'au bout), Le Parti Belge en Paix, Progrès, Libertè.
Voor meer details zie Karolien Steen, *De schemerzone* …, p. 242-249.
47. Pierre Vandermies, Rapport sur les services de renseignement existant en Belgique au 26 octobre 1941, Bestand Inlichtings- en Actiediensten van de Veiligheid van de Staat (SOMA, AA 1333, nr.253).
48. Dossier IAD Marguerite De Reuse, Bestand Inlichtings- en Actiediensten van de Veiligheid van de Staat (SOMA, AA 1333).

Grafmonument van Henri Story op de Westerbegraafplaats van de stad Gent, bron : Marc Haegeman/Liberas.

Via Zero adviseerde de staatsveiligheid Story om de verschillende soorten verzet beter van elkaar te scheiden en de contacten te compartimenteren. Dat zou gebeuren in de volgende fase, maar Story zelf zou als spin in het web niet ontsnappen aan de Duitse repressie (zie verder).

1942-1943 : geïnstitutionaliseerd verzet

Hoewel de Asmogendheden in 1942 nog steeds aan de winnende hand waren, was er heel wat veranderd, zowel op het oorlogsfront als in het bezette land. In 1941 waren de Sovjet-Unie en de VS in de oorlog gekomen. In november 1942 keerden de oorlogskansen in Noord-Afrika met de landing van Brits-Amerikaanse troepen en de Duitse nederlaag bij El Alamein. Herman Van Goethem poneert in *1942 : Het jaar van de stilte* dat dit een keerpunt was. Pas daarna zou de Belgische regering in Londen, die tot dan toe rekening hield met een compromisvrede, volop de geallieerde kaart trekken en voluit steun verlenen aan het verzet[49]. Het is een stelling die nader onderzoek verdient. We zagen al dat in Gent de aangroei van het verzet in 1942 groter was dan in 1943. Wellicht speelden daar ontwikkelingen in het bezette land in mee. Vanaf maart 1942 werden Belgische arbeiders verplicht tewerkgesteld in eigen land en vanaf oktober ook in Duitsland. De maatregel trof vele gezinnen. Volgens een naoorlogs rapport van de geallieerden zouden in Gent ca. 4000 Gentse arbeiders ondergedoken zijn[50]. Medio 1942 vonden ook in Gent Jodenrazzia's plaats en intensifieerde de jacht op Joden die zich onttrokken aan het bevel om in het Oosten zogenaamd te gaan werken. In Gent woonden op dat moment ca. 270 Joden van wie een derde werd gedeporteerd, een gewisse dood tegemoet. De rest kon zijn leven redden door onder te duiken[51]. De stroom van onderduikers zorgde voor een groeiende behoefte aan onderduikadressen en steun.

Deze ontwikkelingen veroorzaakten een verbreding van het verzet door de instroom van nieuwe sociale groepen en beroepen ten gevolge van functionele aanwervingen[52]. Het zorgde tevens voor de verbreding van een behulpzaam publiek van mensen die buiten het verzet stonden maar wel zijn acties goedkeurde en ondersteunde. De behoefte aan identiteitspapieren en voedselbonnen betrok stadsambtenaren, de noodzaak aan onderduikadressen betrok meer mensen op het platteland, het onderbrengen van Joodse kinderen bracht zorginstellingen in beeld. De Gentse onderzoeker Marc Verschooris telde 94 onderduikadressen van Joden in Gent, meestal particulieren, maar ook het klooster van de Ongeschoeide Karmelietessen en de Grijze zusters. Slechts 14 van hen kregen een erkenning als burgerlijk weerstander. Vooral de onderneemster Emelia Dutry en haar dochters Jacqueline en Bernadette Massy waren in het Gentse bedrijvig in het zoeken van onderduikadressen voor Joodse kinderen[53].

In 1942 werden een aantal IAD met nationale en internationale vertakkingen actief in Gent. Sommige beschikten in 1943 over radiozenders die hen een rechtstreeks contact met Belgische diensten in Londen verschafte waarvan ze instructies ontvingen. Het Gentse verzet kreeg een meer geïnstitutionaliseerd karakter. De schaal en de financiële middelen vergrootten, er kwam meer specialisatie en taakverdeling, en de organisatie werd professioneler.

49. Herman Van Goethem, *1942 : Het jaar van de stilte*, Kapellen, 2019.
50. Verslag van de Civil-Affairs-Officer over de economische toestand in Gent, Fonds Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (SHAEF), oktober 1944 (SOMA, AA 13). Volgens hetzelfde rapport zouden terwijl ca. 7000-tal in Duitsland tewerkgesteld geweest zijn.
51. Marc Verschooris, *Uit de lus van de strop. Gentenaars in de bres voor de Joodse bevolking, 1940-1944*, p. 215. Zie ook Karolien Steen, *De schemerzone …*, p. 274 die cijfers citeert op basis van een mededeling van Lieven Saerens en Nele Stevens, *De Jodenvervolging en de Joodse gemeenschap in Gent tijdens de tweede wereldoorlog*, licentiaatsverhandeling, UGent, 1997.
52. A.A. Klumper, *Sociale verdediging …*, p. 145, 174 en 162-179 ; François Marcot, "Dans quelle mesure les villes exercent-elles un pouvoir de commandement et d'orientation sur la Résistance dans son ensemble", in *La Résistance et les Français : Villes, centres et logiques de décision (Actes du colloque international Cachan 16-18 novembre 1995)*, Paris, 1995, p. 250.
53. Marc Verschooris, *De gebroken …*, p. 134-135 ; 216-221. 31 mensen uit het Gentse zijn als Rechtvaardige onder de Volkeren erkend door Yad Vashem (p. 222-223).

Vertrouwen was en bleef evenwel een cruciale factor bij de rekrutering, want elke verzetsactiviteit was levensgevaarlijk in het licht van een radicaliserende Duitse repressie. Berlijn beseefte dat met de komst van de Sovjet-Unie en de VSA in de oorlog de eindstrijd was ingezet en vaardigde draconische decreten uit om elk verzet te beteugelen. Vanaf januari 1942 trad in België het *Nacht und Nebel*-decreet (NN) in werking waarbij verdachten die niet binnen de week door Duitse militaire rechtbanken ter dood konden veroordeeld en berecht worden – versta die bij wijze van spreken op heterdaad werden betrapt – naar Duitse gevangenissen en KZ moesten worden overgebracht zonder verdere informatie aan de families van de getroffenen[54].

Studenten- en jongerenverzet

De verplichte tewerkstelling was in de eerste plaats voor jonge mannen een bedreiging, zeker toen vanaf juni 1943 jaarklassen werden opgeroepen en een *Zivilfahndungsdienst* werd opgericht om werkweigeraars op te sporen.

Kort na de afkondiging van de verplichte tewerkstelling in België sloegen in een spontane actie Gentse studenten het lokaal van collaboratiegezinde studenten kort en klein[55]. Medio 1942 verscheen *Klokke Roeland,* een clandestien studentenblad dat tot einde van de bezetting op zo'n 300 exemplaren tweemaandelijks verscheen[56]. De latere liberale politicus Karel Poma was een van de belangrijkste medewerkers, naast mensen die ook al aan het reeds vermelde LVSV-tijdschrift *Neohumanisme* hadden meegewerkt. Het blad was het orgaan van de Nationale Studentengroepering (NSG) die het verzet onder studenten organiseerde en zelf onderdeel uitmaakte van het Jeugdfront voor de Vrijheid, een aan het OF gelieerde organisatie die in principe pluralistisch was, maar in Gent de facto liberalen en communisten in zijn rangen telde[57]. Ook de communistische RVJ bleef actief maar werd begin 1942 getroffen door aanhoudingen waardoor de werking stilviel. Einde 1942 stuurde de KPB de Antwerpse Jood Max Ascheim naar Gent om RVJ en Jeugdfront terug op te starten. Hij lanceerde *De Jonge Werker* die zich richtte tot jonge arbeiders in Gentse bedrijven en *Tijl Uilenspiegel* dat humor, karikaturen en spotprenten bevatte[58]. RVJ verspreidde ook pamfletten tegen de verplichte tewerkstelling[59]. De werking werd ook aangepast met kleinere cellen en het systematisch gebruik van schuilnamen. Het kon een nieuwe arrestatiegolf in augustus 1943 niet verhinderen die de hele werking lamlegde voor de rest van de oorlog omdat zowat het hele kader werd opgepakt.

De Gentse communistische federatie

De toestand van de Gentse federatie van de KPB was niet florissant, aldus een rapport medio 1942 van haar politiek secretaris Hendrik Van Aerschot die toen net uit Antwerpen was overgeplaatst[60]. Er waren weinig activiteiten, veel desorganisatie, een laag politiek niveau, en de financiële toestand was dermate slecht dat de Antwerpse federatie moest bijspringen. Er waren ook nauwelijks actieve bedrijfscellen hoewel de nationale partijleiding de federaties had opgedragen vooral daarop in te zetten. In haar orgaan *De Volkswil* was de deportatie van arbeiders een belangrijk thema.

54. Dimitri Roden, *Ondankbaar België…*, p. 53-54.
55. Verklaring politieagent Norbert Lambaert, PV 320, 8/4/1943, Dossier PG Joseph Louwagie (FOD SZ DO).
56. Dossiers SP Hubert Janssen, Jean Haus, Clement Ceuppens en Gaston Billemont (FOD SZ DO); Karel Poma, "Mijn oorlogsherinneringen aan de Rijksuniversiteit Gent (1940-1945)" in *Feestpublicatie LVSV-Gent, 1930-1995. Oud-Ledenbond LVSV-Gent, 1945-1995. Een bundel historische en maatschappelijke bijdragen)*, Gent, 1995, p. 40-41; Klokke Roeland, Archief van de Nationale Unie van de Sluikpers (SOMA, AA 1056, nr. 92). Het blad is niet te verwarren met het communistische Klokke Roeland dat voor de oorlog werd uitgegeven in Gent.
57. Karolien Steen, *De Schemerzone* …. p. 212-213; 282-285.
58. Dossier SP Camille Uyttendaele (FOD SZ DO).
59. Vertalingen van sluikpers en vlugschriften door de Propaganda Abteilung, Gruppe Presse/Gruppe Aktivpropaganda (SOMA, AA 571, nr. 8-9).
60. Richtlijn 5G, september 1942, Stukken betreffende de clandestiene communistische partij en haar federaties, het Onafhankelijkheidsfront, Solidariteit, de Syndicale Strijdcomités en clandestiene vlugschriften (DACOB, PR9D4).

Om de basis bij de arbeiders te verruimen, beval de partijleiding Syndicale Strijdkomiteiten (SKK) op te richten. In Gent lukte dat in 1942 alleen in het metaalbedrijf Carels, vanaf 1943 lukte het ook in sommige andere bedrijven. Er werden clandestiene geschriften verspreid en de arbeiders werden aangemoedigd om de productie te saboteren en het werk neer te leggen als protest tegen de deportatie van collega's. Het sorteerde weinig effect en ook de beoogde ledenwerving kwam er nauwelijks. De tegenwerking van socialistische netwerken die de SKK niet ten onrechte als communistische concurrentie zagen, heeft daarbij een rol gespeeld (zie verder).

De Gentse PA werd na het oprollen van de groep-Wewer in de late winter van 1942 opnieuw geactiveerd door Leander Ghijselink die door de partijleiding vanuit Petegem met dat doel naar Gent werd gestuurd. Karel La Broye, een van de leden van de groep-Wewer die de dans was kunnen ontspringen, kwam aan het hoofd van de Gentse PA. Hij pleegde in september en december 1942 bomaanslagen tegen lokalen van de Vlaamse Wacht, een Vlaamse militaire hulporganisatie van de bezetter. Die reageerde met het oppakken als gijzelaar van magistraten en beroepsmilitairen met een patriottisch reputatie, en de stad kreeg een boete van een half miljoen BF. Op 11 april 1943 werd een Vlaamse Wachter doodgeschoten. Het was de eerste dodelijke aanslag van het Gentse verzet. Er werden opnieuw 10 gijzelaars genomen, een prijs die minder streng was in vergelijking met het aanvallen van Duitse militairen. De PA-groep pleegde nog een reeks sabotagedaden vooral aan spoorwegen en in de haven, tot leden van de groep werden opgepakt. Dat leidde ertoe dat de verantwoordelijke voor de aanslag op de Vlaamse Wachter, onder wie La Broye voor het vuurpeloton in Oostakker eindigden. Het commando ging over naar de door de partijleiding vanuit Merelbeke overgeplaatste Oscar Heemans. Hij liet de ca. 20 Gentse partizanen die hem ter beschikking stonden kleinschalige sabotages uitvoeren. De ene moord niet te na gesproken bleef het communistische geweld in Gent zeer binnen de perken.

De Duitse repressie maakte de nood aan ondersteuning van onderduikers en families van slachtoffers groot. Daartoe richtte de KPB Solidariteit op om fondsen te verzamelen. In Gent gaf de organisatie met *De Waarheid* ook een sluikblad uit dat vanaf medio 1942 door Willy De Coninck werd aangestuurd[61]. De rol van het OF was belangrijk voor de fondsenwerving.

Het Onafhankelijkheidsfront

Het OF kan in Gent bezwaarlijk onder een communistische noemer geplaatst worden. Al van bij zijn stichting was de inbreng van niet-communisten zeer groot. Met name de liberale advocaat Albert Maertens speelde als hoofdredacteur van *Vrij* een belangrijke rol. Onder zijn impuls werd het blad in oktober 1942 het orgaan van het OF Oost-Vlaanderen. Hij betrok zijn confrater en partijgenoot Laurent Merchiers bij het blad, alsook de socialist Georges Haemers die voor de oorlog meewerkte aan het dagblad *Vooruit*. Ook Walter Debrock, die voorzitter was geweest van 't Zal Wel Gaan en lid van de Socialistische Jonge Wacht speelde een belangrijke rol nadat hij als instructeur werd aangesteld van het OF-Oost-Vlaanderen. Henri Story zorgde voor financiering. Er kwam ook financiële steun uit Londen nadat de agent Louis Stoobants alias Steeno werd geparachuteerd met de opdracht o.m. contact op te nemen met Story. Hij had een half miljoen frank op zak dat via Story bij *Vrij* terechtkwam, maar ook Solidariteit ontving via Merchiers steun. Toen Stroobants verbrand was en terugkeerde naar Londen drong hij aan op meer steun voor het OF dat volgens hem geenszins als een communistische organisatie kon worden beschouwd[62]. Stroobants was overigens de enige agent die tijdens de oorlog met een specifieke op Gent gerichte actie naar

61. Dossier PM Georges Gintertaelle, NMW; *De Waarheid*, nr. 1, juni 1942 (SOMA, BG 662).
62. Report on interview with Borzoi, 3/10/1943, Dossier IAD Louis Stroobants, Bestand Inlichtings- en Actiediensten van de Veiligheid van de Staat (SOMA, AA 1333).

België werd gestuurd. *Vrij* schreef vooral tegen de collaboratie en spoorde arbeiders aan om de productie te saboteren en zich te onttrekken aan de verplichte tewerkstelling. Het besteedde ook aandacht aan de acties van de PA die werden toegejuicht waarbij de PA wel als een aparte organisatie werd geportretteerd.

De aanhouding van Maertens in februari 1943 betekende het einde van *Vrij* en meteen ook van de eerste generaties OF'ers van wie de meesten onderdoken en/of hun activiteiten staakten, onder wie de broers De Coninck, Herman Thiery (zie hoger) en Walter Debrock. Er werd vrijwel onmiddellijk een nieuwe organisatie gevormd waarvan de eerste generatie Merchiers en Robert Mussche (zie hoger) deel uitmaakten, naast de katholieke atheneumleraar André Alers en de socialistisch gezinde schrijver Achilles Mussche (geen familie van Robert). Deze pluralistische groep gaf vanaf juni 1943 *Het Belfort* uit dat op 600 exemplaren verscheen. Merchiers schreef over de juridische aspecten van de bezetting, Alers over het onderwijs en de jeugd, en Robert Mussche over sabotage en de acties van de PA. Hij zorgde ook voor contacten met de nationale OF-leiding die geregeld artikels liet publiceren die over heel het land verschenen. Het duidt erop dat het OF beter georganiseerd geraakte.

Alers was al van in 1940 de initiatiefnemer van pamfletten tegen de Bond van het Officieel Middelbaar Onderwijs[63]. Einde 1942 kwam het tot samenwerking met Antwerpse en Brusselse leraarsverenigingen, en zo ontstond Lomo (zie hoger) dat vanaf februari 1943 een gelijknamig clandestien blad uitbracht. Dat blad keerde zich tegen de collaborateurs in het onderwijs en tegen de verplichte tewerkstelling van studenten. In november 1943 sloot Lomo zich aan bij het OF. Op die manier kon het aan fondsen geraken om ontslagen en ondergedoken leraars te ondersteunen. Andersom verspreidde Lomo clandestiene pers van het OF.

Op dezelfde wijze sloot het Loubrisfonds aan bij het OF, al was de band veel losser. Brugfiguur was Story die voor de fondsen zorgde waarmee in 1942 twaalf om politieke redenen ontslagen Gentse politiemannen werden ondersteund. Hij kreeg later contact met de dienst Socrates die door de Belgische regering in Londen was opgericht om werkweigeraars te ondersteunen (zie verder) en zo kreeg het Loubrisfonds in Gent een ruimere werking. De arrestatie van de initiatiefnemer Joseph Loubris en Story in oktober 1943 betekende een zware slag, maar de organisatie werkte verder tot het eind van de bezetting.

Inlichtingennetwerken en de arrestatie van Henri Story

Hoger zagen we dat in Gent al vroeg diverse IAD functioneerden die nauw verbonden waren met de elitaire en vaak Franstalige kaders van de V-Liga en militaire netwerken. Dat maakte de IAD erg kwetsbaar voor de Duitse repressie. Wat bleek bij het oprollen van de V-Liga begin 1942 toen als een sneeuwbal diverse netwerken werden ontmanteld.

Het noopte tot een herziening van de strategie. Medio 1942 ontstond met Zig een netwerk dat zich nog uitsluitend op het verzamelen van inlichtingen toelegde. In Gent waren twee groepen actief, één die voornamelijk inlichtingen over spoorverkeer verzamelde en waarin veel spoorwegpersoneel actief was. Gent lag op een belangrijk spoorwegknooppunt. De groep Stromboli, naar de schuilnaam van Antoinette de Hemptinne, rekruteerde in de netwerken van deze familie. Hij legde contacten met de strategisch belangrijke kustregio. Raphaël Schotte, chirurg in het Gentse hospitaal Heilige Familie en lid van de V-Liga, werd de Gentse spil van de ontsnappingslijn Cohors Asturies die vooral ontsnapte Franse krijgsgevangen hielp[64].

Meer en meer werden Gentse IAD deel van internationale netwerken. De behoefte aan koeriers

63. Manifest aan de Vlaamse leraars, september 1942, Vlugschrift in bijlage bij : De verzetsgroepering 'L.O.M.O.', de clandestiene leraarsbond van het officieel middelbaar onderwijs, 4/5/1951, (FOD SZ DO, R 610 Tr 237367/5).
64. Dossier IAD Raphaël Schotte, Bestand Inlichtings- en Actiediensten van de Veiligheid van de Staat (SOMA, AA 133).

steeg daardoor. Lokale medewerkers hadden vanzelfsprekend geen zicht op het geheel.

De dienst Luc-Marc werd na de arrestaties van de V-Liga in Gent einde 1942 terug opgestart door de West-Vlaming Fernand Strubbe. Hij rekruteerde havenmedewerkers en oud-strijders. Einde 1943 beschikten ze over een radiozender en een verbinding met Londen. Gentse leden van Luc-Marc waren actief in de ontsnappingslijn Comète die geallieerde piloten opving. Ook de dienst Clarence die zich specialiseerde in militaire inlichtingen was vanaf 1942 in Gent actief, beschikte vanaf medio 1943 over een radiozender en bleef doorwerken tot de bevrijding. De dienst Tegal specialiseerde zich in industriële inlichtingen en beschikte in Gent van 1942 tot 1944 over een netwerk. De dienst Wim werd in Gent uitgebouwd door de geboren Gentenaar Gaston Vandermeerssche, die enige bekendheid geniet door *Gaston's War,* de verfilming van zijn oorlogsbiografie door Robbe de Herdt . Einde 1942 schakelde hij in Gent familie, jeugdvrienden en studenten in die behalve inlichtingenwerk ook sluikpers verspreidden.

Dat de les van het oprollen van de V-Liga niet door iedereen werd geleerd, blijkt uit de lotgevallen van de dienst Mill die vanaf medio 1942 in Gent actief was en voornamelijk uit gewezen leden van de V-Liga bestond van wie sommigen ook actief waren in het BL. Ze verzamelden vooral inlichtingen over het spoorwegverkeer en de Duitse kustverdediging, maar ze pleegden ook aanslagen waarvan de brandstichting in een Gentse *Werbestelle* voor arbeid in Duitsland op 5 augustus 1943 de meest opmerkelijke was. Het leidde tot een reeks aanhoudingen, bekentenissen onder bedreiging en/of foltering en op die manier tot nog meer aanhoudingen. Die raakten uiteindelijk in oktober 1943 tot bij Henri Story die zo van het Gentse toneel verdween.

We zagen al hoe Story connecties had met zeer veel Gentse verzetsnetwerken. Via zijn rol in de IAD Zero dat al vroeg over een radioverbinding beschikte, was zijn naam bekend bij de regering in Londen die in mei 1942 een agent stuurde met onder meer de instructie om via socialistische en katholieke vakbondsnetwerken verzetspropaganda te voeren. De Brugse socialist Achiel Van Acker was in Zero voorzien als de vervanger van Story. Het kon niet verhinderen dat Zero na zijn arrestatie in Gent ophield te bestaan. In welke mate de ondervragingen van Story ook directe impact hebben gehad voor zijn vele andere clandestiene netwerken is niet bekend. Hij stierf op 4 december 1944 in het KZ van Gross-Rozen.

Van het Belgisch Legioen naar het Leger van België/Geheim Leger

Hoger zagen we al hoe militaire netwerken zich vooral voorbereidden op de bevrijdingsgevechten. In Gent ontwikkelde het BL zich in 1942 in een zestal groepen in stadsdelen. Reservecommandant en veteraan uit de Eerste Wereldoorlog Albert Tollenaere voerde er het commando over en nam ook de leiding van Oost-Vlaanderen waar. Op 12 oktober 1942 werd hij opgepakt en zijn opvolger al drie weken na hem. Ook nationaal wordt het BL tussen de herfst van 1942 en de lente van 1943 bijna helemaal van de kaart geveegd waarbij ook Claser en Lentz van het toneel verdwenen[65]. Parallel kwam er een reorganisatie. In de zomer van 1943 kwam er een nieuwe leiding en nieuwe naam : Leger van België. Dat werd op zijn beurt net voor de bevrijding omgedoopt tot het Geheim Leger (GL), de naam die we voor het gemak hanteren. De Belgische regering gaf de instructie om vrijkorpsen te vormen en zorgde voor geld en wapendroppings. Geen van de bijna 1800 droppings gebeurde in de directe omgeving van Gent. Vanzelfsprekend is een dropping in een stedelijk landschap vrijwel onmogelijk, maar het zegt ook iets over de zwakte van GL in Gent dat permanent werden geteisterd door infiltraties en arrestaties. De Franstalige beroepsofficier en veteraan uit de Eerste Wereldoorlog Gerard Haus bouwde in Gent de organisatie terug op en rekruteerde daarvoor hoofdzakelijk bij beroepsmilitai-

65. Fabrice Maerten (ed.), *Was opa …*, p. 64.

ren en de adel. Zelf klom hij op in de hiërarchie en werd commandant van Zone III van het GL dat de provincies West- en Oost-Vlaanderen omvatte.

De Bruine Brigade

Terwijl grotere verzetsnetwerken zich met vallen en opstaan beter organiseerden en professioneler werden, bleven er nieuwe groepen ontstaan die niet of nauwelijks waren geconnecteerd en daardoor vaak beginnersfouten maakten met alle gevolgen van dien. Een opmerkelijk voorbeeld was de zogeheten Bruine Brigade die in de zomer van 1943 ontstond rond Hiëronymus Herregods. De 44-jarige arbeider, die in de Eerste Wereldoorlog een broer had verloren, verzamelde rond zich een groep arbeiders en studenten van wie de meesten nog geen 20 waren. Ze pleegden aanvankelijk kleine sabotagedaden en verspreidden sluikpers, maar beraamden einde 1943 een bomaanslag op de gelagzaal van de bekende patisserie Bloch die als Joods bedrijf door de bezetter in beslag genomen was en voornamelijk door Duitse militairen werd gefrequenteerd. De bom ging te vroeg af met de dood van een van de leden als gevolg. De groep die door een *V-Mann* was geïnfiltreerd, werd gearresteerd en Herregods werd gefusilleerd in Oostakker.

1944 : verzet met de bevrijding in het verschiet

Na het debacle van Stalingrad in de winter van 1942-1943 waren de Asmogendheden in Europa in het defensief. Het nieuws sijpelde bij de burgers ook in Gent door via Radio Londen en Radio België die massaal clandestien werden beluisterd, en via de sluikpers[66]. Kon er in 1943 nog twijfel bestaan door succesvolle tegenoffensieven die door de Duitse propaganda in de verf werden gezet, vanaf de winter van 1943-1944 was het voor iedereen die het wilde weten duidelijk dat Duitsland de oorlog aan het verliezen was. Het gonsde ook van de geruchten over een nakende geallieerde landing, die vanaf de lente van 1944 trouwens ook door de geallieerde radio's in het vooruitzicht werd gesteld. Het perspectief van de bevrijding gaf het verzet mobilisatiekracht en het verruimde ook het behulpzame publiek, maar ook de Duitse repressie schakelde een versnelling hoger. We zagen in deel I al dat een derde van de arrestaties in Gent in 1944 gebeurde.

De Belgische regering in Londen gaf nu ook meer steun en richtlijnen, wat een impact had op de verzetsorganisaties ook in Gent.

Socrates: steun voor werkweigeraars uit Londen

Al medio 1943 stuurde de regering agenten naar België om de organisatie van steun aan werkweigeraars op poten te zetten. Ze vonden de Brusselse bankier Raymond Scheyven bereid om de financiële operatie te leiden. Hij vormde provinciale comités. In Oost-Vlaanderen werd Story aangezocht, maar na zijn arrestatie werd via adellijke en bancaire netwerken de advocaat Pierre Struye de Swielande bereid gevonden. Die schakelde op zijn beurt het hoofd van de Gentse ravitailleringsdienst Paul Vander Beken en de gewezen liberale vakbondsman Karel De Groote in, alsmede Valère Billiet van het Gentse OF en diverse leden van de clandestiene vakbondswerking. Hoger zagen we al dat de KPB en het OF met Solidariteit werkweigeraars ondersteunden, maar de katholiek Scheyven was beducht voor de dominante rol van het OF. Dat Struye er minder graten in zag, heeft wellicht te maken met het feit dat in het Gentse OF niet-communisten prominent aanwezig waren. De regering besliste overigens in juni 1944 dat het OF elke maand 10 miljoen frank via Socrates moest ontvangen. De totale steun die via Socrates België instroomde, nam maand na maand toe. Begin 1944 ontving Oost-Vlaanderen 200.000 frank, maar dat bedrag liep op tot 2,5 miljoen frank in augustus. Het gros van deze fondsen werd via socialistische netwerken verdeeld (zie verder).

66. Lieselot Leuridan, *Op de golven der propaganda : de Nederlandstalige berichtgeving op de radio in bezet België, 1940-1944*, licentiaatsverhandeling, UGent, 2006, passim.

Het Onafhankelijkheidsfront en de communisten: naar een eenheidsfront?

Hoger zagen we dat het Gentse OF vooral door niet-communisten werd aangestuurd. Maar van deze laatsten zagen Laurent Merchiers en Achilles Mussche zich verplicht gedeeltelijk de rol te lossen omdat de dreiging te groot werd. Zo kwam begin 1944 met de Gentse hoogleraar en mineraloog Valère Billiet een linkse Vlaamsgezinde aan de leiding van het OF[67]. Hij werkte ook mee aan *Het Belfort,* het blad van het Gentse OF, maar de ondergedoken Achilles Mussche bleef er wel hoofdredacteur van. Het blad zou medio 1944 een oplage van 3.000 hebben gehad, aldus naoorlogse documenten[68]. Het werd in Oostakker door Herman Van Landschoot gedrukt die vanaf begin 1944 ook *Front,* het Nederlandstalige nationale blad van het OF drukte. *Het Belfort* beklemtoonde het pluralistisch en democratische karakter van het OF[69]. Het bleef wel de acties van de PA in de etalage plaatsen, ook nadat Robert Mussche in maart 1944 naar Antwerpen en later Brussel werd verplaatst.

De Gentse PA stond zeer zwak. Begin 1944 telden ze welgeteld tien leden van wie drie vrouwelijke koeriers, nog steeds onder de leiding van Oscar Heemans. Hij kreeg van de nationale leiding de opdracht nieuwe leden te rekruteren. Een evident reservoir was de RVJ, maar die was grotendeels opgerold. Pogingen om studenten via de NSG te werven hadden weinig succes[70]. De groep beperkte zich aanvankelijk tot kleinschalige sabotages zoals het doorsnijden van seinkabels, maar in de lente steeg het geweld. Op 5 april 1944 werd een veldwachter in Mariakerke doodgeschoten[71] en twee weken later een werknemer van het bedrijf Carels die ervan werd verdacht een verklikker te zijn. De twee moorden werden in een pamflet opgeëist door de PA[72]. In augustus volgde nog een mislukte poging om een Vlaamse Sipo-agent te liquideren, met de dood van een PA-lid en een reeks arrestaties tot gevolg, waardoor de PA in Gent bij de bevrijding nog nauwelijks bestond. Het globale beeld van het Gentse PA is er een van dysfuncties en non-activiteit, zo zag ook de hogere leiding het[73].

Om de mobilisatiekracht te verhogen en een 'nationale opstand' voor te bereiden, lanceerden de nationale KPB- en OF-leiding begin 1944 de Patriottische Milities (PM) als gewapende groep van het OF. Het OF had daarover contacten met de regering in Londen. Het vroeg wapens en steun in ruil voor de toezegging dat de PM de wettelijke overheden zouden bijstaan bij de ordehandhaving na de bevrijding in plaats van ze te vervangen, zoals het aanvankelijk werd gesteld. Het wantrouwen in Londen bleef groot en anders dan het GL ontvingen de PM weinig wapens. In een rapport, wellicht opgesteld in de schoot van de IAD Luc-Marc in mei 1944, heette het dat er in het Gentse OF drie secties waren. Een politieke sectie bestaande uit vertegenwoordigers van alle politieke strekkingen, een militaire sectie waarmee wellicht de PM werden bedoeld en de PA die uitsluitend uit communisten bestond.

67. Of Billiet ook lid was van de KPB is onduidelijk. Met dank aan Theun Vonckx, archivaris van het Archief en de Bibliotheek voor de studie van het communisme (Dacob) en Jan Naert.
68. Achilles Mussche, Het Belfort tijdens de bezetting, tentoonstellingsnummer van Het Belfort, [1945] en Het Belfort: Rapport d'une enquête faite le 6 août 1970 par Monsieur Dumonceau de Bergendal à Gand (FOD SZ DO, R 497 Tr 236908/2); Het Belfort, Archief van de Nationale Unie van de Sluikpers (SOMA AA 1056, nr. 97); Dossiers PM Irene Pankock, Willy Dekeyser, Achilles Mussche, Florent Vervaecke en Rosine Peltier, NMW; Dossier BW Rosine Peltier en Dossier SP Achilles Mussche(FOD SZ DO); Dossier IAD Irene Pankock, Bestand Inlichtings- en Actiediensten van de Veiligheid van de Staat (SOMA, AA 1333).
69. "Voor de zoveelste maal", *Het Belfort*, juni 1944 (SOMA, BG 30).
70. Studentinnen, studenten, Fonds Vliegende Bladen, Dossier Tweede Wereldoorlog ("Guerre Mondiale II), Universiteitsbibliotheek Gent, III G 1.
71. Verklaring Henri De Cleyn, Dossier Marcel Opdebeeck, (AG, Hof 136/G 1947)
72. Vlugschrift *De daders zijn de Belgische Partisanen*, (DACOB, map PA).
73. Weekverslag 4/5/1944, Oorlogsarchief Louis Van Brussel, adjunct nationaal commandant van de Gewapende Partisanen (SOMA, mic. 54).

In Gent kreeg Billiet de opdracht de PM uit te bouwen. Hij verzamelde wapens, geld voor Solidariteit en inlichtingen die hij aan de IAD Luc-Marc bezorgde. In juni 1944 ontstonden onder zijn impuls bedrijfsmilities die rekruteerden bij de SKK, o.m. in de elektriciteitscentrale van Langerbrugge, de brandweer, het Arsenaal en diverse fabrieken. Het succes was erg beperkt, ook omdat de SKK zelf nauwelijks van de grond kwamen ondanks pogingen om via een zogeheten Eenheidsfront socialistische arbeiders aan te trekken[74]. De acties van de PM beperkten zich tot kleinschalige sabotageacties. De grootste was het onklaar maken van de telegrafische toestellen in een postgebouw in de nacht van 21 juli[75]. Nationale orders zoals het doen overvloeien van een kwart van de PM-leden naar de PA of het vormen van een militaire structuur met het oprichten van bataljons onder leiding van een commandant, bleven dode letter en kwamen maar tot leven in de naoorlogse erkenningsdossiers[76]. Tot overmaat van ramp werd Billiet op 10 augustus gearresteerd en in zijn zog volgden nog meer aanhoudingen. In het bedrijf Optique et Instruments de Précision waar al vanaf begin 1943 een groep van de SKK actief was, werden 8 leden van de bedrijfsmilitie opgepakt.

Dat ook ongewapend verzet levensgevaarlijk was, blijkt uit de gebeurtenissen bij Lomo. De leraarsvereniging van het OF had in haar gelijknamige clandestiene blad in 1944 vooral aandacht voor de naoorlog met eisen tot bestraffing van foute leraars en algemene sociale eisen. Het was voor de bezetter voldoende om de hoofdopsteller Alers en de drukker op de pakken en af te voeren naar een KZ. Ook het Loubrisfonds kreeg met arrestaties af te rekenen en kreeg het moeilijk na de arrestatie van Story omdat de fondsen opdroogden.

Door de vele arrestaties en de beperkte draagkracht van de PA en het OF met zijn geassocieerde organisaties kwam er in 1944 een grotere verstrengeling tussen het OF en de Gentse federatie van de communistische partij. Die telde in juni 1944 nog slechts 159 leden waar er in 1941 nog 230 leden waren[77]. Vele leidinggevenden waren opgepakt.

Socialistisch attentisme

Over de Gentse socialisten hebben we het nog niet gehad. De sterke Gentse federatie reageerde met gemengde gevoelen toen Hendrik De Man op 28 juni 1940 de BWP ontbond en pleitte voor samenwerking met de bezetter. Van een besliste afwijzing was geen sprake[78]. De Gentse partijleider Edward Anseele jr. zetelde in het Gentse stadsbestuur tot november 1941 en dus bijna een jaar onder VNV-burgemeester Elias. Aanvankelijk werd ook meegewerkt met de door De Man gestichte Unie van Hand- en Geestesarbeiders (UHGA), al weigerden sommige centrales toe te treden en tegen einde 1941 braken de meeste vakbondsleiders met de UHGA. In Gent verschenen toen ook de eerste clandestiene pamfletten die de socialisten opriepen om de structuren van de BWP ondergronds verder te zetten[79]. Zoals we hoger al zagen werd de partij geconfronteerd met een politiek van de KPB om socialisten naar zich toe te trekken. Het had een beperkt effect. Sommige socialisten als Achilles Mussche en Georges Haemers engageerden zich in het OF, maar dat bleef beperkt. Pas in 1944 werd in Gent met het Algemeen Syndicaat der Openbare Diensten een clandestiene vakbond gesticht. Van een brede clandestiene

74. José Gotovitch, *Du rouge au tricolore : les communistes belges de 1939 à 1944 : un aspect de l'histoire de la résistance en Belgique*, Bruxelles, 1992, p. 258.
75. Briefwisseling PA en PM, NMW, KCR 7-4 ; Dossier PM Guillaume Tency, NMW ; Werkverslagen, briefwisseling afkomstig van het Bevrijdingsfront(SOMA, AA 1004/ A/map 6).
76. D.U.P. aan Max [Billiet], 2/8/1944, Directieven aan, correspondentie met en rapporten over het Onafhankelijkheidsfrontl Patriottische Milities Gent, Archief André Alers betreffende naoorlogse aktiviteiten in verenigingen van verzetslui en politieke gevangenen (SOMA, AA 60111154).
77. Verslag juni 1944, DACOB, Doos Résistance-RNJ-Div-Restitution Gotovitch 2002.
78. Over de Gentse socialisten : Rik Hemmerijckx, "À la guerre comme à la guerre. Gentse socialisten tussen collaboratie en verzet (1940-1944)", in *Belgisch Tijdschrift Nieuwste Geschiedenis*, jg. 24 3/4 1993 , p. 529-572.
79. Aan de leden van de B.W.P., s.d., Dossier BW Emiel Vergeylen (FOD SZ DO).

werking was in Gent echter geen sprake. De socialistische *rank and file* leefde bovengronds, Anseele die in juli 1942 onderdook, niet te na gesproken. Via de dienst Socrates werd steun verleend aan door Duitse repressie getroffen partijgenoten en ondergedoken arbeiders. Twee derde van alle steungelden die via Socrates in Oost-Vlaanderen werden bezorgd, vloeide langs socialistische kanalen. Het verklaart mee het geringe succes van het overnamebod van de KPB. In het clandestiene partijblad *De Werker* werden de drijverijen van de communisten afgewezen. Het in Antwerpen gedrukte blad werd vanaf 1941 in Gent verspreid en vanaf 1943 traden Gentenaars in de redactie: o.m. Gaston Crommen, gewezen hoofdredacteur van *Vooruit* en de reeds genoemde Haemers.

Het Geheim Leger

Voor het GL waren de bevrijdingsgevechten de essentie van zijn bestaan. Begin 1944 nam luitenant-kolonel Jules Pire het nationale commando in handen en de Belgische regering gaf via de staatsveiligheid instructies, inclusief de naamsverandering waarvan hoger sprake. Het GL werd heringedeeld in zones, verder onderverdeeld in sectoren en schuiloorden. Het Gentse GL maakte deel uit van Zone III Oost-Vlaanderen, nog steeds geleid door Albert Haus, en van het schuiloord *Le Héron* dat geleid werd door Marcel Poelman die in het BL al een leidinggevende functie uitoefende. Ze ontvingen in oktober 1943 de eerste agenten uit Groot-Brittannië die o.m. voor radiocontact zorgden. Maar het was vooral de komst van agent Albert Mélot die grote gevolgen zou hebben. Mélot had als opdracht om geschikte parachutageplaatsen in kaart te brengen. Uiteindelijk zou in Zone III slechts één dropping van wapens en munitie plaatsvinden op 10 mei 1940 in Velzeke. Het Gentse GL was dan ook zeer zwak bewapend. Na de landing van de geallieerden in Normandië begon het Gentse GL met sabotageacties voornamelijk gericht op spoorwegen, telefoonlijnen en hoogspanningskabels. Het hinderde de bezetter, maar van de beoogde algehele chaos was geen sprake. Mélot werd bij een van de acties opgepakt. Door zijn centrale rol in Zone III met het oog op de bevrijdingsgevechten, gaf de Belgische regering het bevel hem te bevrijden uit de Nieuwe Wandeling, de gevangenis van Gent waar hij opgesloten zat. Omdat hij langs een vast traject van de gevangenis voor ondervraging naar de zetel van de GFP aan de Kouter werd gebracht, besloot een GL-commando een overval te wagen op het transport. Na twee mislukte pogingen lukte dat op 15 juli 1944. In de Papegaaistraat werd de wagen van de GFP tot stilstand gebracht, de Duitse begeleiders werden doodgeschoten, Mélot werd bevrijd en kon onderduiken. En zo werd Gent dan toch het decor van een gewapende verzetsactie die recht uit een Hollywoodfilm had kunnen komen. Maar de gevolgen waren verschrikkelijk. De Duitse politie pakte bijna honderd verzetsmensen op die van dichtbij of ver bij de actie betrokken waren, van wie 60 de oorlog niet overleefden overleven[80]. Een groot deel van het Gentse GL, inclusief Poelman was uitgeschakeld. Haus kon de dans ontlopen, maar zijn vrouw en dochter werden opgepakt. Ook zowat alle wapenopslagplaatsen werden ontdekt. Daarmee kon het Gentse GL weinig betekenen bij de bevrijding. Alleen de haven van Gent kon worden gevrijwaard van vernieling, strategisch van weinig belang aangezien de Duitsers de sluizen van het kanaal naar Terneuzen hadden opgeblazen.

Gentse laatkomers: koningsgezinde gewapende groeperingen en de Groep G

De Nationale Koningsgezinde Beweging (NKB) was zoals de naam het al doet vermoeden een Leopoldistische en tegelijk zeer rechtse antiparlementaire verzetsgroep die begin 1941 werd gesticht onder leiding van een gewezen rexist[81]. De NKB heeft in Gent tijdens de bezetting wellicht niet geopereerd, al werden zoals we aan het eind van deel I zagen

80. Over de actie zie Marc Verschooris, *De papegaai is niet dood: Geheim agenten Albert Deweer, Albert Mélot en Albert Wouters - Gent 1944*, Gent, 2019, p. 101-111. Voor deze geschiedenis vanuit het perspectief van een van de opgepakte verzetstrijders: Marie-Pierre d'Udekem d'Acoz, "Voor koning en vaderland: de adel achter de prikkeldraad", in Bruno De Wever, Martine Van Asch en Rudi Van Doorslaer, *Gekleurd verleden* …, p. 82-87.

81. Fabrice Maerten, *Was opa…*, p. 66.

Foto van manifestatie tegen fascisme in Gent (1938) met Gentse leidinggevende socialisten o.w. Haemers, de enige die effectief in het verzet ging tijdens WOII. Bron : Amsab.

toch een vijftigtal Gentaars als NKB'er erkend. Het ging evenwel om geïsoleerde individuen en groepen die in de zomer van 1944 verzetsdaden stelden en zich via de NKB lieten erkennen, zoals enkele leden van de Gentse scouts die sluikpers hadden verspreid. Bij de bevrijdingsgevechten was de NKB wel van de partij.

De Belgische Militaire Weerstandsorganisatie (BMWO) ontstond al in de eerste maanden van de bezetting in Brussel en ontplooide zich vooral in Vlaanderen bij militairen en politie. In Gent rekruteerde de BMWO begin 1944 in deze beroepsgroepen via netwerken van de gewezen V-Liga, maar na infiltratie en arrestaties in februari 1944 werd de werking stilgelegd tot in juni 1944 toen een nieuwe groep ontstond die deelnam aan de bevrijdingsgevechten.

De Belgisch Nationale Beweging (BNB) drukte vanaf februari 1944 haar clandestiene orgaan *De Stem der Belgen* in Gent, maar speelde verder in de stad geen rol van betekenis, al lieten wel enkele Gentenaars zich langs deze organisatie erkennen als gewapend weerstander.

De Groep G ontstond in antifascistische milieus van de ULB en voerde vanaf 1943 sabotagedaden uit. In Gent kwamen in 1944 enkele kleine kernen tot ontwikkeling die kleine sabotageacties uitvoerden. De gewezen koloniale ambtenaar Camille Denie werd via zijn contacten met de Koloniale Hogeschool in Antwerpen gerekruteerd als chef voor de regio Gent. Medio 1944 telde de groep zo'n 150 leden in Gent, van wie velen uit andere verzetsgroepen afkomstig waren, o.m. het zwaar getroffen GL. Ze voerden kleine sabotageacties uit, zoals het doorsnijden van kabels.

De bevrijding

Vanaf de laatste dagen van augustus tot 5 september verlieten de Duitse troepen Gent om zich terug te trekken achter het kanaal Gent-Terneuzen. De stad zou niet verdedigd worden. In Gent braken plunderingen uit terwijl voor het verzet het langverwachte moment was aangebroken. Op 27 augustus greep een vergadering plaats op initiatief van de leiding van de BMWO om tot een gecoördineerde actie te komen als een Nationaal Bevrijdingscomité met de vertegenwoordigers van de NKB, Groep G en het OF. BMWO en OF beweerden elk 800 manschappen in lijn te kunnen brengen, de NKB 300 en Groep G 200[82]. Of deze cijfers realistisch zijn, valt te betwijfelen. Het GL ontbrak op het appel, mogelijk door de gebeurtenissen na de bevrijding van Mélot, of doordat het zich volgens plan terugtrok in schuiloorden om van daaruit actie te ondernemen. Feit is dat bij de bevrijding naast het OF vooral relatieve nieuwkomers op het Gentse verzetstoneel betrokken waren, al zagen we hierboven dat hun leden vaak uit andere verzetsgroeperingen overkwamen. Belangrijkste exploot was de bezetting van de Leopoldskazerne op 5 september die in de naoorlogse verhalen heroïsche proporties kreeg, maar in feite zonder slag of stoot verliep. Op ander plaatsen in de stad en in de omgeving van Gent vielen enkele verzetslui in handen van de terugtrekkende Duitsers. Twee leden van het GL werden standrechtelijk gefusilleerd toen ze betrapt werden met zendapparatuur. Hetzelfde overkwam een lid van de BMWO. Het enige echte gevecht greep plaats bij de Desmetbrug over het Verbindingskanaal die het verzet wilde vrijwaren en waarbij 11 gesneuvelden te betreuren waren. Het verzet streed ook nog mee met de Britse, Canadese en Poolse troepen in de streek rond Gent en ook daarbij kwamen enkelen verzetslui om het leven. Op 14 september waren de Duitse troepen uit de hele Gentse regio verdreven en was de bezetting geschiedenis.

III. Besluit

Ca. 2.500 Gentenaars of 1,5 % van de 16 tot 65-jarigen waren betrokken in het verzet, 86 % mannen en 14 % vrouwen. De helft werd erkend als gewapend weerstander, de andere helft was

82. Gaston Colombeen, brief 30/10/1944, Dossier IAD Gaston Colombeen, Bestand Inlichtings- en Actiediensten van de Veiligheid van de Staat(SOMA, AA 1333).

gelijk verdeeld over de andere vormen van verzetsstatuten: sluipers, burgerlijk weerstand en IAD. Het relatief hoge aantal niet-gewapende weerstanders is kenmerkend voor Gent en men mag er van uitgaan dat het aantal wellicht nog hoger was. Een deel burgerlijke weerstanders liet zich als gewapend weerstander erkennen omdat dat statuut veel gemakkelijker te krijgen was. Dat beeld spoort ook met de gebeurtenissen tijdens de bezetting. Het gros van de sabotages beperkte zich tot kleinere acties zoals het doorsnijden van kabels. Het aantal persoonsaanslagen is letterlijk op een hand te tellen. Het maken en vooral verspreiden van clandestiene pers, het verzamelen en doorgeven van inlichtingen en hulp aan ondergedoken arbeiders, verzetsmensen en door de bezetter vervolgden zoals Joden waren de belangrijkste verzetsactiviteiten.

Gentenaars werden vooral via de vertrouwde omgeving van hun familie of collega's gerekruteerd. Ook verzetsorganisaties zelf waren een rekruteringsvijver voor andere verzetsgroepen, waardoor ze met elkaar vervlochten waren. De consequenties lieten zich voelen in verscheidene arrestatiegolven die verschillende groepen tegelijk troffen. Het Gentse verzet betaalde in verhouding een zware tol. Het aandeel van arrestaties benadert dat van de provincie Henegouwen waar een hoge verzetsconcentratie was. De aanwezigheid van Duitse politiediensten in de stad kan daarbij een rol hebben gespeeld, maar daar staat tegenover dat ook in andere steden zoals Antwerpen, Brussel, Charleroi en Luik het verzet relatief sterk stond en dus overal met de nabijheid van de Duitse repressiedienst werd geconfronteerd. De relatieve zwakte van vooral het gewapende verzet in Gent moet dus een andere verklaring hebben.

Vooral in de eerste jaren werd het Gentse verzet gedomineerd door elitaire burgerlijke en aristocratische netwerken. Het telde dan ook een onevenredig groot aantal Franstaligen, niet alleen ten opzichte van de Gentse bevolking maar ook van het verzet in Vlaanderen dat op zich ook al onevenredig veel Franstaligen telde. Het telde onevenredig veel bedienden, ambtenaren en leidinggevende beroepen. Naarmate de oorlog vorderde traden meer arbeiders toe, voornamelijk in het gewapende verzet. In de eerste jaren trok vooral de sluikpers aan, in de jaren 1942-1943 het verzet in de vorm van hulpverlening.

Het Gentse gewapende verzet was verdeeld over zes organisaties: PM (31%), GL (28%); PA (16%); BMWO (14%); Groep G (4%), NKB (2,5%) en 3,5% afzonderlijke erkenningen los van de genoemde organisaties. 91% van alle aanvragen tot erkenning werden gehonoreerd. Van de aanvragen tot de erkenning als burgerlijk weerstander werd slecht 14% gehonoreerd, vrijwel steeds leden van erkende burgerlijke weerstandgroeperingen zoals Socrates, het Loubrisfonds, de Syndicale Stijdkomiteiten en Lomo. Gentenaars waren actief in 27 verschillende IAD. Bijna een kwart werd gerekruteerd in Luc-Marc een van de grootste nationale netwerken. Zig (8,5%) en Beaver-Baton (7%), beide verbonden met de V-Liga hadden een Gentse inplanting alsook de nationale netwerken Zero (12%) en Clarence (9,5%). Ruim 40% van de Gentenaars die erkenning vroegen voor hun activiteit in de sluikpers werd erkend. Het ging meestal om de verspreiding (70% erkenningen) van nationale bladen zoals *La Libre Belgique, Vlugschriften, Front, De Roode Vaan, La Voix des Belges, De Werker, L'Insoumis* en *De Volkswil* of om Gentse bladen zoals *Vrij, Het Belfort, Klokke Roeland, Vrij België* en *De Kleine Belg*.

De eerste Gentse verzetsgroepering was de V-Liga georganiseerd door hoofdzakelijk Franstalige burgerlijke en adellijke elites die Belgisch patriottisme, royalisme en vrijheidslievendheid als belangrijkste motieven hadden. De familie De Hemptinne vormde er de kern van. De V-Liga verspreidde en maakte clandestiene pers, was betrokken bij IAD en verzamelde wapens. Na infiltratie door de Duitse politie geraakte de groep einde 1941 in het nauw en in 1942 werd hij opgerold. Dat de V-Liga niet figureert in de eerdere opsomming van Gentse verzetsorganisatie komt omdat de leden ervan zich via andere organisaties lieten erkennen en daar ook vaak daadwerkelijk bij aansloten.

De KPB werd tot de Duitse inval in de Sovjet-Unie door de bezetter gedoogd. Ook in Gent had de partij medio 1941 af te rekenen met arrestaties. Er kwamen instructeurs uit Antwerpen om de partij weer op te bouwen. In eerste instantie werden de PA gevormd die begin 1942 aanslagen pleegden waarbij een lid van de GFP omkwam met als gevolg dat de eerste generaties Gentse PA weggeveegd werden door arrestaties. Mede door contacten tussen PA en de V-Liga betekende het ook het einde van deze organisatie. Het gebrek aan schotten tussen de clandestiene groepen werd duur betaald. In tweede instantie nam de KPB het initiatief tot de oprichting van het OF, waarvoor gezaghebbende figuren buiten de eigen communistische milieus werden aangezocht. In Gent werd vooral in antifascistische middens gerekruteerd. De Gentse vrijzinnige en Vlaamsgezinde studentenverenging 't Zal Wel Gaan was een belangrijk reservoir. Het eerste Gentse OF-comité bestond vooral uit intellectuelen met een liberale en linkse achtergrond. Zowel bij PA als bij OF waren gewezen Spanjestrijders actief.

Een van de eerste kernen van het GL ontstond in Gent al in 1940 met een afdeling van het BL. Het rekruteerde vooral in een milieu van Franstalige officieren en reserveofficieren en beperkte zich voorlopig tot het rekruteren van leden en het verzamelen van wapens om voorbereid te zijn voor een gevecht in regel bij de bevrijding.

De Gentse schepen en voorzitter van de liberalen, Henri Story had contacten met zowat elk van de al genoemde organisaties. Als bankier zorgde hij voor financiering, hij schakelde zijn netwerken in en was ook betrokken bij clandestiene pers en IAD via dewelke hij contacten had met de Belgische regering en staatsveiligheid in Londen die hem adviseerden waterdichte schotten op te trekken tussen de verzetsorganisaties.

Bovenvermelde organisatie en personen kunnen als voortrekkers van het Gentse verzet worden beschouwd. Behalve de communisten, kwamen ze bepaald niet uit de marge van de maatschappij. Toch kan de vraag worden gesteld of in de sociale achtergrond van de voortrekkers reeds een verklaring kan worden gevonden voor de relatieve zwakte van het Gentse verzet. Franstalige burgerlijke elites zaten reeds in een proces van aliënatie door de vernederlandsing van Vlaanderen waardoor ze minder goed in staat bleken een breed maatschappelijk front te vormen. Opvallend is in ieder geval de nagenoeg volledige afwezigheid van socialistische en christendemocratische voortrekkers, terwijl socialisten en katholieken toch in het hele interbellum Gent meebestuurden in tripartites samen met de liberalen. Ook de liberalen engageerden zich niet als partij, maar enkele vooraanstaande liberalen onder de leiding van Story deden dat wel. Ook jonge Vlaamsgezinde liberalen engageerden zich vanuit een uitgesproken antifascistisch engagement.

In 1942 toen de Asmogendheden nog in het offensief waren, kende het Gentse verzet zijn relatief grootste aangroei, ondanks het feit dat de eerste grote arrestatiegolven het gevaar van verzet concreet hadden gemaakt. Het doorprikt de mythe dat het verzet pas aanhang kreeg na het keren van de oorlogskansen. De verplichte tewerkstelling en de verhoogde Duitse repressie en vervolgingen zorgden voor de verbreding van een behulpzaam publiek dat bereid was het verzet te ondersteunen. Een stroom onderduikers en de nood die dat veroorzaakte, zorgde voor functionele aanwervingen in specifieke milieus en beroepsgroepen. Het Gentse verzet kreeg een meer geïnstitutionaliseerd karakter. De schaal en de financiële middelen vergrootten, er kwam meer specialisatie en taakverdeling en de organisatie werd professioneler. IAD met nationale en internationale vertakkingen waren actief en beschikten vanaf 1943 over radiozenders die hen een rechtstreeks contact met Belgische diensten in Londen verschaften. De hogervermelde sociale samenstelling van het Gentse verzet spoort met een verzet gericht op hulpverlening eerder dan op gewapende actie. Ook het feit dat de al zwakke Gentse KPB rake klappen van de bezetter kreeg, speelde daarbij een rol.

De Gentse KPB herstelde maar moeizaam van de arrestaties van begin 1942. Pas einde 1942 onder-

namen de PA weer aanslagen en in april 1943 pleegde de organisatie een van de zeldzame persoonsaanslagen in Gent. De bezetter reageerde met het oppakken van gijzelaars en de executie van gearresteerde PA, waarna de Gentse PA zich beperkten tot kleinschalige sabotageacties. Het Gentse OF groeide inmiddels verder aan. Het slorpte reeds bestaande clandestiene organisaties binnen de Gentse politie (het Loubrisfonds) en het onderwijs (Lomo) op. De Vlaamsgezinde liberaal Albert Maertens die hoofdredacteur was van *Vrij,* het clandestiene blad van de V-Liga, loodste dit sluikschrift in OF-vaarwaters en gaf het een pluralistische redactie. Na de arrestatie van Maertens in februari 1943 trad een tweede generatie OF'ers aan die vanaf juli 1943 *Het Belfort* uitbracht met opnieuw een pluralistische redactie. Story zorgde voor financiering van de OF-bladen met o.m. geld uit Londen.

Toen in oktober 1943 Story werd gearresteerd, verdween een belangrijke pion in het Gentse verzet. De directie oorzaak van Story's arrestatie was het oprollen van het Gentse BL nadat de groep een reeks aanslagen had gepleegd. Het BL beperkte zich inderdaad niet langer tot het louter voorbereiden van de bevrijdingsgevechten, maar daardoor liep het ook meer in het vizier van de bezetter. In 1943 werd het onder een nieuwe naam – Leger van België en medio 1944 GL – en onder een nieuwe leiding die nauwere contact had met de regering in Londen, terug georiënteerd op de bevrijding met de opdracht om gewapende vrijkorpsen te vormen. Het GL in Gent bleef zwak en werd ook nauwelijks ondersteund met wapendroppings uit Londen.

Het Gentse verzet kon wel rekenen op de Belgische regering voor het ondersteunen van onderduikers via de dienst Socrates. Het perspectief van de bevrijding gaf het verzet mobilisatiekracht en verruimde het behulpzame publiek met als gevolg dat er meer hulp moest worden geboden aan onderduikers, want ook de Duitse repressie schakelde een versnelling hoger. Ook het aantal werkweigeraars nam toe. In Gent waren er zo'n 4.000. Daar was veel geld voor nodig dat via Socrates naar België kwam en door het verzet werd verdeeld. Het OF verdeelde een deel van de fondsen, maar in Gent werd het gros van het geld verdeeld langs de kanalen van de clandestiene socialistische vakbond, hoewel de BWP zich eerder attentistisch opstelde. De partij was beducht voor de pogingen van de KPB om met de SKK de socialistische achterban aan haar kant te krijgen. Het feit dat zij de Socratesfondsen kon verdelen, heeft geholpen om de communisten op afstand te houden. Het attentisme van de Gentse BWP-leiding kan wellicht als belangrijkste oorzaak van de zwakte van het verzet worden gezien. Op een moment dat het gewapende verzet zich ontplooide en vele arbeiders toetraden, gaven de Gentse socialisten geen leiding aan het verzet en beperkten ze zich tot het afweren van de communistische invloed.

Met het oog op de bevrijding en op zoek naar aanhang richtte de KPB einde 1943 de PM op als gewapende vleugel van het OF. Maar door de geringe mobilisatiekracht bleef de impact beperkt en kwam er in 1944 een grotere verstrengeling tussen het OF en de Gentse federatie van de communistische partij. Aanhoudende arrestaties bij de PM en de PA maakten dat het linkse verzet zwak stond op de vooravond van de bevrijding. Het Gentse GL van zijn kant kreeg een zware klap toen na de succesvolle en spectaculaire bevrijding van de vanuit Londen gestuurde agent Albert Mélot waarbij twee leden van de bezettingsmacht omkwamen, de Duitse politie bijna honderd verzetsleden oppakte.

Zo kwam het dat op het moment suprême van de bevrijding in Gent pas in 1944 opgerichte verzetsgroepen de hoofdrol speelden. Met name de rechts georiënteerde BMWO en NKB traden naar voren, naast de Groep G. Samen met het OF vormden ze een Nationaal Bevrijdingscomité dat evenwel geen rol van betekenis speelde bij de bevrijding van Gent, een gevecht bij een enkele brug niet te na gesproken.

De oorlogsgeschiedenis van het Gentse verzet is niet het einde van het verhaal. Het Gentse verzet

speelde een belangrijke rol bij het oppakken van collaborateurs, een episode die in Vlaanderen zeer bepalend is geweest in de beeldvorming over het verzet. Ook intern in het milieu van verzetsveteranen startte een strijd voor de erfenis van het verleden, maar dat is voer voor een andere bijdrage.

Bruno De Wever is hoogleraar aan de Vakgroep Geschiedenis van de UGent. Hij publiceerde over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in België. Samen met Nico Wouters bereidt hij een boek voor over de geschiedenis van het verzet in Vlaanderen.

Karolien Steen doctoreerde in 2007 aan de Universiteit Gent met de verhandeling 'De schemerzone van een stad in oorlog. De evolutie van het verzet in Gent (1940-1944). Van ongestructureerde initiatieven tot georganiseerde verzetsbewegingen' onder promotorschap van Bruno De Wever. Ze voerde dit onderzoek uit aan het CegeSoma. Momenteel werkt ze aan de Hogeschool Gent waar ze onderzoekers ondersteunt bij aanvragen en valoriseren van onderzoek.